

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

YAZILI, SÖZLÜ VE ELEKTRONİK ORTAMDA KAHRAMANLIK

(Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 3, Kasım/November 2021)

Fazıl ÖZDAMAR

Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi
fazilozdamar@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1729-0265>

Kiziroğlu Mu, Mısıroğlu Mu? Hasım Mı, Hısım Mı? Köroğlu'nun Anadolu ve İran Türkleri Anlatmalarında Bir Kahramanın İsim ve Rol Karmaşası

Is it Kiziroghlu or Misiroghlu? Is it a Foe or a Kin? Name and Role Complexity of A Hero in the Koroghlu Narratives among Anatolian and Iranian Turks

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 24.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 16.08.2021

Yayım Tarihi/Published: 30.11.2021

Atıf/Citation

ÖZDAMAR, F. (2021). Kiziroğlu Mu, Mısıroğlu Mu? Hasım Mı, Hısım Mı? Köroğlu'nun Anadolu ve İran Türkleri Anlatmalarında Bir Kahramanın İsim ve Rol Karmaşası. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(3), 132-169. <https://doi.org/10.34083/akaded.941671>

ÖZDAMAR, F. (2021). Is it Kiziroghlu or Misiroghlu? Is it a Foe or a Kin? Name and Role Complexity of A Hero in the Koroghlu Narratives among Anatolian and Iranian Turks. *Journal of Academic Language and Literature*, 5(3), 132-169. <https://doi.org/10.34083/akaded.941671>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Türk Dünyası adı verilen büyük coğrafyada başta Oğuz Türkleri olmak üzere Kıpçak ve Karluk gruplarında ve bu Türk gruplarıyla siyasi ve kültürel ilişkide bulunmuş komşu milletlerin anlatı geleneklerinde görülen ve bu denli geniş bir coğrafyaya yayılan tek destan Köroğlu'dur. Türk lehçelerinde kör kişinin oğlu anlamına gelen Köroğlu ya da mezarın oğlu anlamındaki Goroğlu kelimeleriyle adlandırılan bir kahramanın etrafında teşekkül eden Köroğlu Destanı'nda, etrafında topladığı Delileriyle/Keleşleriyle birlikte Çamlıbel'de bir düzen kuran Köroğlu'nun, hem kendisinin hem de Delilerinin Çamlıbel dışındaki dünyaya seferleri anlatılmaktadır.

Bu inceleme Anadolu ve İnan Türkleri anlatmaları temelinde söz konusu destanın bir kahramanı olan Mustafa Bey'le sınırlandırılmıştır. Destanın Anadolu varyantlarında bazen Köroğlu'nun "hısım"; bazense "hasım" olarak geçen ve sadece Kiziroğlu namıyla anılan Mustafa Bey, İnan Türkleri anlatmalarında Kiziroğlu namı dışında Kahire Paşası Mısıroğlu ya da Teke Türkmenli namıyla anılmakta ve Anadolu'da olduğu gibi bu bölgedeki anlatmalarda da Mustafa Bey, Köroğlu'nun bazen "hısım" bazen de "hasım" durumundadır.

Bu bağlamda incelemede Köroğlu Destanı'nın çeşitli kollarında Kiziroğlu ve Mısıroğlu namlarıyla anılan Mustafa Bey'in, hem adındaki hem rolündeki hem de hüküm sürdüğu bölgedeki karmaşa, söz konusu destanın Anadolu ve İnan metinleri örnekleminde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Köroğlu Destanı, İnan Türkleri, Mustafa Bey, Hasım, Hısım

Abstract

Koroghlu is the only epic story that is widely known among Kipchaks and Karluks, especially the Oghuz Turks, and the neighbouring nations who had political and cultural relations with these Turkic groups in the great geography called the Turkic World Koroghlu Epic, which is formed around a hero named Koroghlu, which means "the son of a blind person" or "Goroghlu" meaning "the son of the tomb", Koroghlu, who established an order in Camlibel with his warriors fights the enemies outside of Camlibel.

This study is limited to an analysis on Mustafa Bey, a hero of the epic in question, based on the Anatolian and Iranian Turks variants. In the Anatolian variants of the epic story, Mustafa Bey, who is sometimes referred to as Kiziroghlu and sometimes as Koroghlu's "kin" and sometimes "his enemy", is also referred to as "Cairo Pasa Misiroghlu" or "Teke Turkmenli" in Iranian Turks variants other than Kiziroghlu. As in Anatolian variants of the story, Mustafa Bey is sometimes the "kin" and sometimes the "enemy" of Koroghlu in the variants among Iranian Turks.

In this study, the confusion about Mustafa Bey, known as Kiziroghlu and Misiroghlu in various branches of the Koroghlu Epic, both in his name, in his role, and the region he ruled in the epic story, is examined in the sample of the Anatolian and Iranian texts of the epic in question.

Keywords: Koroghlu Epic, Iranian Turks, Mustafa Bey, Foe, Kin

Giriş

Sadece Oğuz, Kıpçak ve Karluk grubu Türk boyları arasında değil aynı zamanda bu boylarla siyasi ve kültürel ilişkide bulunan diğer milletlerin sözlü kültüründe de yer alan Köroğlu Destanı, Türk Dünyası'nın en yaygın anlatmasıdır. İlgili destanın ana kahramanı; Batı anlatmalarında “kör kişinin oğlu” anlamına gelen Köroğlu (Karadavut, 2002, s. 85; Ekici 2004, s. 107), Doğu anlatmalarında ise “mezarda doğmasından dolayı” Goroğlu adıyla anılmaktadır (Arslan, 1997, s. 9; Şahin, 2011, s. 224-231; Kırbaşoğlu, 2000, s. 26). Destanı oluşturan kolların çoğunda; etrafında topladığı Delileriyle/Keleşleriyle birlikte Çamlıbel’de bir düzen kuran Köroğlu’nun hem bu düzeni korumak hem de dış dünyadaki düzensizliğe düzen tesis etmek için Çamlıbel dışına yaptığı seferler anlatılır.

İlk olarak 1830-1841 yıllarında Rusya’nın İran Büyükelçiliği’nde çeşitli görevlerde bulunan Alexander Chodzko tarafından İran’da derletilen ve 1842’de, Londra’da *Specimen of the Popular Poetry of Persia, as Found in the Adventures and Improvisations of Kurroglou, the Bandit-Minstrel of Northern Persia, and in the Songs of the People Inhabiting the Shores of the Caspian Sea; Orally Collected and Translated, with Philological and Historical Notes* adıyla yayımlanan çalışmayla bilim dünyasına tanıtılan Köroğlu Destanı ile ilgili birçok ülkede derleme ve inceleme çalışmaları yapılmıştır. Chodzko’nun yayımladığı çalışmada ilgili destanın 13 kolunun metni vardır (Chodzko, 1842, s. 17-344). Chodzko’nun bu yayınının Paris’te bulunan el yazması nüshasına dayanılarak yapılan Türkçe çalışma ise Bakü’de 1997 ve 2005 yıllarında *Koroğlu (Paris Nüshesi)* adıyla yayımlanmıştır (Abbasi, 2005). Köroğlu’nun İran Türkleri kolları üzerine yapılan bir diğer yayın ise “Köroğlu’nun Tebriz Varyantı” olan ve literatüre “Tiflis Nüshası” adıyla geçen nüshadır. Elnara Tofikkızı tarafından 2005’te, Bakü’de *Koroğlu* adıyla yayımlanan söz konusu nüshada Köroğlu Destanı’nın 28 kolu bulunmaktadır (Tofikkızı, 2005). Bir diğer metin neşri de Tahran’da yaşayan hukukçu Ali Kemalî tarafından Save, Hemedan, Kazvin, Horasan, Şiraz vd. bölgelerden derlenen/derletilen ve Ali Şamil tarafından 2009’da, Bakü’de *Koroğlu Dastanı (Eli Kamali Arhivindeki Variantlar)* adıyla yayımlanan kitaptır ve ilgili çalışmada Köroğlu Destanı’nın 17 kolu yer almaktadır (Şamil, 2009). Bir diğer çalışma, Ali Kafkasyalı’ya aittir. Kafkasyalı; ilkinin 2007’de, ikincisini ise 2009’da, Erzurum’da yayımladığı *İran Türk Âşıkları ve Millî Kimlik* adlı çalışmasının sonunda, Kaşkay bölgesinden Âşık Muratkulu İbrahimî ve Pervin Behmenî’den derlediği “Köroğlu ve Ayvaz Hikâyesi” adlı kolu yayımlanmıştır (Kafkasyalı, 2009, s. 243-273). Bu destanın İran Türkleri anlatmalarıyla ilgili bir diğer çalışma ise Ali Nasirî tarafından hazırlanan ve 2009 (HŞ 1388)’da, Tebriz’de *Köroğlu Der İran Zemin* adıyla yayımlanmıştır ve bu çalışmada İran’ın 19 şehirden derlenen 24 kol yer almaktadır (Nasirî, 1388/2009).

Yukarıda adı verilen çalışmaların tamamı metin neşridir ve bu çalışmalarda İran'ın farklı illerinde yaşayan Türk âşıklardan bazen aynı bazense farklı kolların metinleri bulunmaktadır. Söz konusu destanın, İran Türkleri anlatmaları üzerine yapılan inceleme çalışmaları ise az sayıdadır. Bunlardan biri, Faruk Gün tarafından hazırlanan “*Hemedanlı Âşık Heyder ve Hikâye Repertuarı Üzerine Bir İnceleme*” yüksek lisans çalışmasıdır ve bu çalışmada ilgili destan, içerik ve işlev yönüyle incelenmiştir (Gün, 2016). Bir diğer çalışma Fazıl Özdamar tarafından hazırlanan *Köroğlu'nun İran Türkleri Anlatmaları Üzerine Bir İnceleme* adlı doktora tezi çalışmasıdır ve bu çalışmada ise İran'dan derlenmiş 11 Köroğlu kolu yapısal olarak incelenmiştir (Özdamar, 2019). Bunların dışında İran'da derlenmiş ve hem Türkiye hem Azerbaycan hem de İran'da yayımlanmış belli kollar ve bu kollar üzerine yapılan inceleme çalışmaları da vardır.¹

Köroğlu Destanı hakkında Türkiye'de 1931'de Pertev Naili Boratav'ın hazırladığı (ikinci baskı 1984) “Köroğlu” adlı çalışmadan (Boratav, 1984) başlayarak M. Mete Taşlıova'nın 2016'daki “Köroğlu Oltu Kolu (İnceleme-Metinler)” adlı çalışmasına kadar (Taşlıova, 2016) birçok derleme ve inceleme çalışması yapılmıştır.² Ancak yapılan bu çalışmalardan sadece incelemede kullanılacak metinleri barındıran çalışmalar üzerinde durulacaktır.³ Bu çalışmalardan ilki, Behçet Mahir'in anlattığı ve 1973'te, Ankara'da Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın ve Muhan Bali tarafından neşredilen ve içinde 15 kolu barındıran *Köroğlu Destanı* adlı kitaptır (Mahir, 1973). Bir diğer çalışma ise Ekver Enveri, İbrahim Özkaya ve Kemal Alin tarafından 2011'de, Kars'ta *Âşıklık Geleneği ve Murat Çobanoğlu (Hayatı, Sanatı ve Şiirleri)* adıyla yayımlanmıştır ve ilgili çalışmada söz konusu destanın Çobanoğlu tarafından anlatılan “Kızıroğlu Mustafa Bey” adlı kesiti bulunmaktadır (Enveri vd., 2011, s. 48-50). Bir diğer çalışma da Timur Yılmaz'ın derlediği *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I* adlı çalışmada bulunan “Kızıroğlu Kolu” şeklinde adlandırılan metindir (Yılmaz, 2011, s. 145-160). Mustafa Bey kesitinin metin neşirlerinden bir diğeri ise Sedat Bahadır'ın “*Köroğlu'nun Artvin İline Bağlı Şavşat Rivayeti ve Ardanuç Yansımaları*” adlı incelemesidir. Söz konusu incelemede “*Köroğlu'nun Şavşat (Gülizar'ın Kaçırılması) Rivayeti*” adlı metin bulunmaktadır (Bahadır, 2017, s. 173-181).

Hem bu çalışmalardaki metinlerde hem de günümüzde İran ve Anadolu'da derlenmiş Köroğlu Destanı metinlerinde karşımıza çıkan kahramanlardan biri Mustafa Bey'dir.⁴ Köroğlu'nun Anadolu anlatmalarının bazılarında Köroğlu'nun

¹ Köroğlu'nun İran Türkleri anlatmaları üzerine yapılan çalışmalar için bk. (Barazandeh Türk, 2017, s. 403-408; Özdamar, 2017, s. 409-432).

² Köroğlu bibliyografyası için bk. (Aça, 2014, s. 539-584).

³ Köroğlu'nun Anadolu varyantları hakkında yapılan çalışmalar ve bunların değerlendirmesi için bk. (Yakıcı, 2017, s. 99-112; Gültekin, 2017, s. 113-128; Duymaz, 2017, s. 129-150).

⁴ Mustafa Bey'in Kızıroğlu namıyla anıldığı kolların Türkiye ve Azerbaycan'daki kollarında, kahramanı tarihi kimliği bakımından ele alan inceleme için bk. (İsmaylova, 2017, s. 77-86).

yoldaşı, arkadaşı, dostu, kısacası “hısmı”; bazılarında da Köroğlu’nun düşmanı ve rakibi, başka bir ifadeyle “hasmı” olarak geçen ve sadece Kiziroğlu namıyla anılan Mustafa Bey, İran Türkleri anlatmalarının bazılarında Kiziroğlu, bazılarında Kahire Paşası Mısiroğlu, bazılarında ise Teke Türkmenli namlarıyla anılmaktadır. İran’daki anlatmalarda da Mustafa Bey, Köroğlu’nun bazen hısmı bazen de hasmı ya da rakibi durumundadır.

Köroğlu Destanı’nın Anadolu ve İran’daki çeşitli kollarında Kiziroğlu/Mısiroğlu namıyla anılan Mustafa Bey ile ilgili bu karmaşa; onun namındaki ve hüküm sürdüğü bölgedeki “isim ve mekân karmaşası” ve dost veya düşman olarak sunumunda ise “rol karmaşası” olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple incelemede Mustafa Bey’in söz konusu karmaşası, bu iki bölgedeki metinler örnekleminde benzerlik ve karşıtlıkları temelinde tasnif edilecek ve bu karmaşaya sebep olan faktörlerin neler olduğu sorgulanıp bunların anlatıya nasıl dâhil edildiği ele alınacaktır.

Bu bağlamda incelemede ilk olarak “Bir Kahraman Adındaki ve Hüküm Sürdüğü Bölgedeki Karmaşa” başlığı altında Mustafa Bey’in hem doğduğu ve hüküm sürdüğü bölgedeki hem de ismindeki karmaşa ele alınacak; ardından aynı kahramanın rolündeki farklılıklar, “Bir Kahraman Rolündeki Karmaşa” başlığını oluşturan “Hasım Olan veya Hasımdan Hısıma Dönüşen Mustafa Bey” ve “Hasım Olan Mustafa Bey” alt başlıkları altında incelenecektir. Son olarak incelemeye dâhil edilen 17 kolda geçen Mustafa Bey’in aldığı namlar, hüküm sürdüğü yerler ile hasımlık ve hısımlık rolleri, bir tabloda gösterildikten sonra onun hangi durumlarda hasım, hangi durumlarda hısımlık olduğu ya da hasımlıktan hısımlığa geçişindeki dönüştürücü unsurların neler olduğu ve bazı kollarında Köroğlu’nu yenebilecek şekilde kurgulanmış olan Mustafa Bey’in Köroğlu Destanı’na nasıl eklenmiş olabileceği hakkındaki değerlendirmemiz sunulacaktır.

Köroğlu Destanı’nın günümüzde dahi Türk Dünyası’nın ortak değeri olarak varlığını devam ettirmesinin belki de en önemli nedeni destanın bulunduğu coğrafyaya adaptasyonunun gerçekleştirilmesidir. Sözlü kültürün devamlılığı açısından önemli olan bu adaptasyon sürecini ve destanda yer alan bir kahramanın karşılaştırmalı olarak tasnif ve tahlil edildiği bu incelemede; bir anlatmada yer alan bir kahramanın tarihî ve coğrafi farklılık ile anlatıcının tesiriyle nasıl değişip dönüştüğü hakkındaki görüşlerimiz ortaya konacaktır.

1. Bir Kahramanın Adındaki ve Hüküm Sürdüğü Bölgedeki Karmaşa

İncelemeye dâhil ettiğimiz 17 kolda geçen ve Anadolu anlatmalarının tamamında Kiziroğlu; İran Türkleri anlatmalarında ise bazen Kiziroğlu, bazen de Mısiroğlu namıyla anılan Mustafa Bey’in namındaki farklılık gibi yaşadığı ya da hüküm sürdüğü yer de anlatılara göre farklılık arz etmektedir.

Köroğlu Destanı'nda Mustafa Bey'in geçtiği ilk metinler, Alexander Chodzko tarafından yayımlanan çalışmanın dokuzuncu ve on birinci metinleridir ve söz konusu çalışmada bölüm adları, "Meeting I, II vd." şeklinde verilmiştir. Köroğlu Destanı'ndaki bu başlıklandırma, Azerbaycan ve İnan Türkleri arasında meclis ya da sefer adıyla hâlâ yapılmaktadır. Chodzko'nun çalışmasının dokuzuncu metninde "Mustapha-beg, the son of Gariz" şeklinde (Chodzko, 1842, s. 218) geçen bu ifadeden Mustafa Bey'in namının günümüzde Anadolu ve İnan'ın bazı metinlerinde olduğu gibi "Kiziroğlu" adına yakın olabileceği söylenebilir. Söz konusu çalışmanın on birinci metninde ise bu kahraman sadece Mustafa Bey adıyla geçmekte ve adının önünde herhangi sıfat kullanılmamaktadır (Chodzko, 1842, s. 281-306). Aynı metnin Paris'te bulunan el yazma nüshasının Türkçe yayımı olan *Koroğlu (Paris Nüşhesi)* adlı çalışmada ilgili kolda bulunan şiirlerde kahramanın adı "Kiziroğlu Mustafa Bey" olarak geçmektedir (Abbashı, 2005, s. 177).

Köroğlu Destanı'nın "Tiflis Nüşhası"nın üç meclisinde/kolunda geçen kahraman, dördüncü ve yirmi ikinci meclislerinde namsız bir şekilde, sadece Mustafa Bey adıyla, geçerken on yedinci mecliste Kiziroğlu Mustafa Bey namıyla anılmaktadır (Tofikkızı, 2005, s. 79-92; 524-552; 359-395).

Destanda Mustafa Bey'in geçtiği diğer metinler ise Behçet Mahir'in anlattığı "Bağdat Kolu", "Bolu Beyi" ve "Kiziroğlu Mustafa Bey-Afganistan-Gürcistan" adlı kollardır ve bu metinlerde Anadolu'da, Akçadağ Yaylalarında bir çöl beyi olarak tanıtılan ve Kiziroğlu namıyla anılan Mustafa Bey, "Bağdat Kolu"nda Köroğlu'na yardım eden bir hısımken (Mahir, 1973, s. 278-408) "Bolu Beyi" kolunda ise Köroğlu'nun hasmı olan Lala'nın kardeşidir. İlgili kolda Lala'nın kızı Döne Hanım'ın, Köroğlu'nun bir Delisi olan Esebalı tarafından kaçırılması üzerine Lala, kardeşi Kiziroğlu'ndan yardım ister ve Kiziroğlu, bu sebeple Köroğlu'yla mücadele eder (Mahir, 1973, s. 499-582). Bir diğer anlatı olan "Kiziroğlu Mustafa Bey-Afganistan-Gürcistan" kolunda ise Gürcistan Paşası'na esir düşen Kiziroğlu'na yardım eden Köroğlu olacaktır (Mahir, 1973, s. 409-498).

Âşık Murat obanoğlu tarafından anlatılan ve bir destan metninden ziyade bu metni oluşturan bir kesit niteliği taşıyan "Kiziroğlu Mustafa Bey" anlatmasında Kiziroğlu namıyla anılan Mustafa Bey, Kars'ın Kiziroğlu köyündendir ve adını, bekçi anlamına gelen (TDK Sözlük, 2021) "kızır" namlı bir adamın oğlu olduğu için Kiziroğlu namını almıştır. Kars'tan ayrılıp Bolu yakınlarında bir çiftlik kurarak buraya yerleşen Mustafa Bey de söz konusu kesitte turna teli sebebiyle Köroğlu ile mücadeleye girişir (Enveri vd., 2011, s. 48-50).

Karslı Âşık Ali Rıza Ezgi'den derlenen "Kiziroğlu Kolu" adlı metinde de Köroğlu'nun çemçirak taşlarını almak için yurduna gittiği Mustafa Bey, Kiziroğlu namıyla anılmaktadır. Ancak Mustafa Bey'in yaşadığı yerle ilgili metinde herhangi bir bilgi verilmemiştir (Yılmaz, 2011, s. 147).

Elif Bülbül'ün Şavşatlı Süleyman Şimşek'ten derlediği "Köroğlu'nun Şavşat Rivayeti"nde de Kızıroğlu namıyla anılan Mustafa Bey, Köroğlu'nun Gülizar Hanım'ı kaçırmamasının ardından Hasan Paşa tarafından Köroğlu'nu yakalaması için görevlendirilir (Bahadır, 2017, s. 169-171).

Son olarak bir anlatı metni olmasa da Baki Yaşa Altınok'un Kırşehir'den derleyip yayımladığı bir koşmada da Mustafa Bey, Kızıroğlu namıyla anılmaktadır⁵ (Altınok, 2008, s. 219).

Görüldüğü üzere Anadolu anlatmalarının tamamında Mustafa Bey'in namı Kızıroğlu olarak geçmektedir. Anadolu dışında İran'ın Batı Azerbaycan eyaletinde yer alan ve Türkiye'ye sınır bir şehir olan Hoy'da, Hoylu Âşık Aslan Talibi'den derlenen bir kesitte de Mustafa Bey, Kızıroğlu namıyla anılmaktadır. Erzurum ve Kars'a mensup anlatıcılardan derlenen metinler ile Hoy'a mensup anlatıcının metni arasındaki bu benzerlik, günümüzde karayolu olarak da devam eden ve Tebriz'den Erzurum ve Trabzon'a kadar uzanan ticaret yoluyla ilgilidir ki Hoy, bu ticaret yolunun kesiştiği noktada kurulmuş ve tamamına yakını Türklerden oluşan bir şehirdir (Yazıcı, 1998, s. 258).

Mustafa Bey'in geçtiği bir diğer kol olan ve İran'ın Acepşir şehrinde, Acepşirli Âşık Celil Döwletyâri'den derlenen "Köroğlu ile Bolu Beyi Kolu"nda ise adı geçen kahramanla ilgili ilk kez karşılaştığımız bir bilgi mevcuttur ve bu kolda Mustafa Bey, Kahire Paşası olarak geçmekte ve Mısiroğlu namıyla anılmaktadır. İlgili kolda Çamlıbel'deki bir şölende Köroğlu'nun dövdüğü Deli Mehter, ondan intikam almak için Kırat'ı kaçırmak için bu atı, Köroğlu'nun düşmanı olarak addettiği Mısiroğlu Mustafa Bey'e götürür (Özdamar, 2019, s. 334-335). Bu kısımda anlatıcı, Mustafa Bey hakkında arasözle ilgili şu bilgileri verir⁶:

... *Mistafa Han, indi* [şimdi] *gedib Mısır'de bir dene* [tane], *bir payitahtı* [başkenti] *vardı. Hardadı* [nerededir] *Mistafa Han'ın dustlar, o dövre* [çevre] *payitahtı? Ki Mısır'in Gahire'di. İndi de payitahtı* [başkentti]. *Ele* [öyle] *onda Mistafa Han getdi o yanı payitaht eyledi. Özünün* [kendisi] *golunun guvvetiyen orda eyleşibdi. Dogguz yüz başında atdı* [athı] *vardı. O dövreden mugayyed olur, var dövresinde. Her neme ne olsa Mistafa Han orda özüne şuturban* [deveci] *ve dust gerar verir*

⁵ Anadolu sahasında derlenen ve Pertev Naili Boratav ile Halil Vedat Fıratlı tarafından neşredilen "İzahlı Halk Şiiri Antolojisi"nde yayımlanan bir şiirde Mustafa Bey'in namı Kızıroğlu şeklindedir (Bekki, 2012, s. 202-214).

⁶ İncelemede semantik bir yol izlediğimiz için Köroğlu'nun İran Türkleri anlatmaları (Azerbaycan'da yayımlananlar dâhil) deşifre edilirken T.C. resmî alfabeti kullanılmıştır. Ayrıca incelemedeki tüm metinlerde geçen ve Türkiye Türkçesinde anlaşılması güç olabilecek bazı kelime, kelime grubu ve ifadelerin dilimizdeki anlamı köşeli ayrıç işareti [xxx] içinde verilmiş ve bu anlamı veren kısımların yazı boyutu küçültülmüştür.

bilesin [kendisine]. *O dövrede eyleşibdi. Dövreden muvazibet eyliyib* [korurdu]. ...
(Acepşirli Âşık Celil Dövletyâri anlatımı: Arşivimizden)

İncelemeye dâhil ettiğimiz tüm anlatılarda olduğu gibi yukarıdaki metnin bu kısmında da görüldüğü üzere soylu bir aileye mensup olan Mustafa Bey'in büyük bir orduyla yerleştiği Kahire'de hüküm sürdüğü geçmektedir.

Belki de incelediğimiz metinler arasında Mustafa Bey'le ilgili en dikkat çekici karmaşa, İran'ın Kum, Kazvin, Save ve Hemedan şehirlerinde derlenen metinlerde karşımıza çıkmaktadır ve bu kollarda Mustafa Bey, Köroğlu'nun dayısıdır.

Bunların ilki Kumlu Âşık Ali Ramazanî (Güneş) tarafından anlatılan “Köroğlu'nun Turna Teli (Tokat) Kolu” adlı koldur. Metinde oğulluğu Ayvaz'ın, turna teli getirmek için gittiği Tokat şehrinde Hasan Paşa'ya esir düştüğünü öğrenen Köroğlu, yardıma gelmesi için yazdığı mektubu, bir Delisiyle Teke Türkmen'e, dayısı Mustafa Bey'e, gönderir (Özdamar, 2019, s. 269-271).

... *Heber verək Köroğlu'dan. Dayısı var. Mustafa Bey, Ağ Dere'de, Teke Türkmen'de çoh goçag* [koçak], *vurucu ve neçe* [birkaç] *min* [bin] *goşun* [ordusu] *vardır*.

Köroğlu, mirza [kâtip] istedi. Dedi:

-Name [mektup] yazım. Dayım Mustafa Bey kömek [yardıma] gele.

Görek, nece [nasıl] name yazır?:

Hesen Paşa tutub Eyvaz valini,

Yazaram, Türkmen'den dayılar gelsin.

Eyvaz'sız neylerem dünya malını?

Yazaram, Türkmen'den dayılar gelsin.

...

Hesen Paşa üstümüze yeğindir [zorludur],

Eyvaz dağı [dahi] üreyimde düğündür [dügündür],

Köroğlu'yam, dayı imdad günündür,

Yazaram, Türkmen'den dayılar gelsin.

Nameni mirza yazdı, verdi Delilerin birine. Adı Tarı Tanımaz. İldırım [yıldırım]

kimin [gibi] yol geder. Dedi:

-Nameni ver, dil cevabı [cevap olarak] deyirsen. Görüşümüz [buluşma yerimiz]

İstambul Geddiği.

Tarı Tanımaz düşüb yola. Her yerde özün yetirdi Ağ Dere'ye. ... (Kumlu Âşık

Ali Ramazanî anlatımı: Arşivimizden).

İlgili kolun bir diğer varyantı ise “Koroğlu Dastanı (Eli Kamali Arhivindeki Variantlar)” adlı çalışmada geçmektedir. Tahran'da yaşayan hukukçu Ali Kemalî'nin Kazvinli Âşık Eliekber Kurbanî'den derlettiği ve Bakü'de yayımlanan bu çalışmanın

“Bu, Eyvazın durna seferinin dastanıydı ki, erz eledim” başlıklı metinde de Mustafa Han, Köroğlu’nun dayısıdır.

... *Namede [mektupta] de bunu yazır:*

*Hesen Paşa tutup Eyvazbalını,
Yazıram Türkmen’nen dayiler gelsin.
Neynirem [neylerim] Eyvazsız dünya malını?
Yazıram Türkmen’nen dayiler gelsin.*

*Hesen Paşa üstümüze yeğindi [zorludur],
Eyvaz dağı üregimde düğündi [düğümdür],
-Deseler ki, ruzi-meşer [ruz-i mahşer] bugüнди,
Yazıram Türkmen’nen dayiler gelsin.*

Dediler:

-Koroğlu, özün de bir vaht gellen, gederen.

Dedi:

-Özüm.

*Yomuşların [yumuşakları] at döşüne döşürrem,
Ucalarun [uzakları] o cür, o cür [o şekilde] aşurram,
Torpağını torba ile daşırram,
Yazıram, Türkmen’nen dayiler gelsin.*

*Eynime giyerem etlezden [atlastan] tene,
Ceynerem [çiğnerim] puladı pünkürrem [delerim] gene,
Özüm çerhekçiyem düşerem öne,
Yazıram Türkmen’nen dayiler gelsin.*

*Bu sözleri demahda verdi nameni [mektubu]. Yumuğ Ehmed yetirdi [götürdü]
özünü Türkmensehra’ya. ... (Şamil, 2009, s. 209-210).*

Ali Kemali’nin derlettiği; fakat kim tarafından yazıldığı, kimin derlediği ya da kimden derlendiği hakkında söz konusu yazmalarda bilgi verilmeyen; ancak dil hususiyetleri sebebiyle Save’de yaşayan bir âşıktan derlendiği iddia edilen (Şamil, 2009, s. 19) “*Eyvaz’ın Durna Getirmeye Getmesi*” adlı kol da yukarıdaki kolların bir diğer varyantıdır ve bu kolda da Mustafa Bey, Köroğlu’nun dayısı olarak geçmektedir (Şamil, 2009, s. 316-363). İlgili kolda Mustafa Bey şu şekilde nakledilmektedir.

... *-Sen gedginen Teke Türkman’a, Gecer Mustafa Beg vardu, Koroğlu’nın dayısıdu. Bir kağaz [kâğıt] yazaram, aparur [götürür] beleycü [sizin için].
Goş Koroğlu name yazur Gecer Mustafa Beg’e:*

*Hesen Paşa tutup Eyvazbalunı,
Yaz, Teke Türkman'nan dayılar gele.
Eyvez'siz neyniirem [ne yaparım] dünya malnı?
Yaz, Teke Türkman'nan dayılar gele.*

*Amma Hesen'e sifarif eyledi [buyurdu]:
-Hesencan, sene gurban, dil cevabı deyer Goş Koroğlu, -derdi- dahi benim
bundan yaman gnm heç olmaz.*

*Goşunumu [ordumu] ucalardan [yükseklerden] aşuram,
Torpağunu torbaanan daşuram,
Başı bele [böyle] serkerdenin [komutanın] dşrem,
Yaz, Teke Türkman'nan dayılar gelsin.*

*Hesen Paşa üstümüze yegendi,
Eyvaz dağı cigerimde dgnd,
-Koroğlu deer: imdad güni bu gündü,
Yaz, Teke Türkman'nan dayılar gele. ... (şamil, 2009, s. 332).*

Yukarıdaki kolun bir diğer varyantı ise Hemedanlı Âşık Heyder'in anlattığı “Köroğlu Nigar Hanım Hikâyesi”dir. Kol, Köroğlu'nun Nigar Hanım'ı Tuka şehrinden amlıbel'e getirmesi kolunun yanı sıra diğer muhitlerde “Turna Teli” kolu olarak anlatılan kol ile de birleştirilmiştir (Gün, 2016, s. 695-741). Bu kolda da Teke Türkmenli olan Mustafa Bey, Köroğlu'nun dayısıdır.

*... Hele bir hefteden men kağız yazıram. Erz dayım var Mustafa Beg, beş yüz
serkerdinin [komutanın] reisidi. Hele men ona taze [yeni] kağız yazıram. ...
Evvel dayım Mustafa Beg'i, duyum Reyhan Ereb'i ağırın. ...*

*Teke Türkman'nan oğlanlar gelsi
Kilic [kılıç] vursu, fetheylesi
Köroğlu'nın serkerdeni helas eylesi [kurtarsın]
Bizimle gelen inni [şimdi] gelsi. ... (Gün, 2016, s. 695; 719).*

İlgili metinlerin devamında Mustafa Bey/Han ile atının özelliklerini de içeren ve giriştiği mücadelede Köroğlu'nu yenen Mustafa Bey'in bu özellikleri, sonraki başlık altında yeniden değerlendirilecek ve söz konusu metnin ilgili kısmı o başlık altında verilecektir.

2. Hasım Mı, Hısım Mı? Bir Kahraman Rolündeki Karmaşa

Anadolu anlatmalarında Kiziroğlu, İran anlatmalarında ise hem Kiziroğlu hem de Mısrıoğlu namıyla anılan Mustafa Bey, Köroğlu'na bağlı bir *Deli* olmasa da bazı anlatmalarda yalnızca hısım, bazılarında ise hasımlıkla başladığı rolde, ya

Köroğlu'nun akrabalarının telkini ya da Köroğlu'nun adalet ve dürüstlüğü karşısında hısmılaşma bürünerek onunla dost veya kardeş olduğunu ve ona bağlılığını dile getiren bir kahramandır.

Her iki bölgeden derlenen kollarda Mustafa Bey ile Köroğlu arasındaki ilişki, anlatının başında hasımlık ile hısmılık kavramları içerisine dâhil edilemez görünse de anlatının sonunda belirginleşir ve hısmılaşma bürünür.

Bu sebeple Anadolu ve İran'da derlenen Köroğlu Destanı'nın 17 kolunda geçen Mustafa Bey'in rolü, ilgili kısımlardaki rollerine bağlı olarak iki grupta incelenmiştir. İlgili kollar, birbirlerinin varyantları ya da kollardaki hasım-hısım ilişkisinin benzerlikleri bağlamında kurgusal olarak sıralanmış ve ilgili kollarda geçen Mustafa Bey'in, hangi şartlar altında hısım, hangi şartlarda ise hasımlıktan hısmılaşma dönüştüğü ve bu rollere sebep olan faktörler aşağıda ele alınmıştır.

2. 1. Hasım Olan veya Hasımdan Hısıma Dönüşen Mustafa Bey

Anadolu ve İran'da derlenen Köroğlu kollarında Mustafa Bey'in Köroğlu'na ilk olarak hasım olduğu, kolun devamında ise hısmılaşma dönüştüğü anlatılır, iki grupta değerlendirilebilir. Bunların ilki Köroğlu'nun akrabalarının telkiniyle ya da onlardan birinin eylemiyle, diğer grupta ise kolun başında yine hasım olarak karşımıza çıkan Mustafa Bey'in Köroğlu'nun eyleminden etkilenmesiyle hısmılaşma dönüşmesidir.

İlk grupta değerlendireceğimiz kol, Behçet Mahir'in anlattığı "Bağdat Kolu"dur. İlgili kolda Mustafa Bey, Kiziroğlu namıyla anlatıyı oluşturan bir kesitin içinde geçmektedir. Anlatıda; Bağdat'ta Şah Abbas'ın ordusuyla savaşıyor ve zor duruma düşen Köroğlu'nun durumunu, yanına gelen bir dervişten öğrenip Köroğlu'nun düştüğü durumdan faydalanmak isteyen Mustafa Bey, Çamlıbel'i yağmalamaya gider. Çamlıbel'e gelen orduyu fark eden Telli Nigâr, Kiziroğlu'nun ordusunu karşılayıp vuruşmaya başlar ve Mustafa Bey'in karşısına çıkarak onun dost olarak mı, düşman olarak mı Çamlıbel'e geldiğini ve düşmanlık için gelmesi durumunda bu eylemin yüzüne sürülecek bir "leke" olduğunu söyleyerek Mustafa Bey'i düşüncesinden caydırır. Giriştiği eylemin bu aşamasına kadar hasım rolünde karşımıza çıkan Mustafa Bey, Telli Nigâr'ın telkininden etkilenir ve kolun devamında Şah Abbas'la savaşıyor Köroğlu'nun yardımına gelerek onun yanında savaşır (Mahir, 1973, s. 278-408).

... "Şu yanımda duran dervişe iyi bakın, ki Köroğlu, Bağdat üzerinde Şeyhoğlu Şah Abbas ordularının pençesinde sıkılmış. Bu derviş gelirken Köroğlu'nun yedi yüz elli atlısı ağır yaralı, geri kalan da dört yandan çember içindeymiş. Ama ne kaldı, ne kalmadı bilmiyor. Öyle ya, ne bilsin! Şimdi ne diyorsunuz, bu herifin hakkını bugün almaya gidelim mi, yoksa müstahak deyip de yerimizde oturalım mı?" diye atlısına bu cevabı söylediği gibi, meğer Kiziroğlu Mustafa Bey'in dokuz yüz dokuz atlısının içinde bir takım leke var idi. ... Kiziroğlu'na dediler ki "Evet,

ağa, buğun Koroğlu var iken, bizim yiğitliğimiz söylenmiyor, her ülkede her vilayette Koroğlu söyleniyor. ... Emir ver bize de gidelim ardaklı amlıbel'i dağıtalım, haramiler Koroğlu'nun varlığını göstermeden biz getirelim, neyi var ise, Koroğlu'nun derife atlısını öldürelim, varlığını alıp gelelim. ... "Ulan -dedi-yi dediniz, hakikaten yle. Ben Koroğlu'ndan yiğit olayım da, benim yiğitliğim sylenmiye de, Koroğlu söylene. Varın at binin, amlıbel'i yıkmağa gidelim!" ... Telli Nigar yaklaşır yaklaşmaz "Hey, -dedi- delikanlı bildiğinden geri kalma, eğlen, eğlen, kılıç kılıca gelmeden sana bir iki sözüm var. Ağızımdan çıkan cevabı iyi dinle! -dedi-. Cevabımı sana söyledikten sonra geri kalma! Bu meydanda ya sen ölürsün, ya ben." ... Kiziroğlu'na karşılık, dilden yara ne vurmuş:

Buraya gelen koçak değil lekedir

Bir leke de namus olmaz, vicdan olmaz, ar olmaz

Namus olsa vicdan olsa ar olsa

Gelip amlıbel'den intikam almaz

...

"Kızım hiç korkma! Atımın ayakları kırılıydı, kılıçlı kalkanlı senin karşına gelmiyeydim! Aha o  sözün ölene kadar beni oyar, tketer. Ben de burda ikrar ediyorum, yukarda Cenab-ı Allah görücüdür, eğer ben kalbimden doğrudan doğruya demiyorsam, Allah beni kahretsin, Koroğlu'nun imdadına kavuşmazsam kısım, benim adıma Kiziroğlu Mustafa Bey demesinler, ahan gidiyorum." ... Koaklar, Kiziroğlu'nun bu sözüne karşılık, dört taraftan nara vurup kılıç sallayarak, kan dökerek, meydanı alan Kiziroğlu koakları, Koroğlu'nun yaralılarından birer birer terkisine alarak, gine kılıç vura vura, o gns gün akşam oluncaya kadar Koroğlu'nun barhanasını ve yaralısını bir dağ bğr, selmete çıkardılar. ... (Mahir, 1973, s. 334-338; 346).

Kolda anlatının ilk bölümünde hasım olarak karşımıza çıkan bu kahraman, son eylemiyle hısım özelliği kazanır. Anlatıda Kiziroğlu'nun yapmak istediği "hainlik", hem kendisinin halk arasında vlmeyip Koroğlu'nun övülmesi karşısında duyduğu kıskançlığa hem de çevresindeki kişilere bağlanmaktadır. Neticede korumasız kalan amlıbel'e saldırmayı ve bir kadınla savaşmayı kendisine ar kabul eden Mustafa Bey'in son eylemi ile yaratıcı/anlatıcı, onu hainlik kategorisinden çıkarır.

Mustafa Bey'in hasımlıktan hısımlığa dönüştüğü diğer gruptaki metinler ise Mustafa Bey'in Koroğlu'nun yaptığı bir eylemden etkilenmesiyle gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki, Alexander Chodzko tarafından yayımlanan çalışmanın on birinci metnidir. Metinde Ayvaz'la ettiği kavgada yenilen Demircioğlu'nun Koroğlu'ndan intikam almak için, yanına gittiği Mustafa Bey'den yardım istemesi; ikna ettiği Mustafa Bey'le birlikte amlıbel'e gelmesi; eşinin yanında Mustafa Bey'i öven bir Őir okuyan Koroğlu'nu görmeleri ile Mustafa Bey'in Koroğlu'yla savaşmak yerine onunla dost olduğunu açıklaması anlatılmaktadır (Chodzko, 1842, s. 281-306). İlgili metnin başında Koroğlu'nun doğrudan hasmı olarak bize sunulan Mustafa Bey, Demircioğlu

ile geldiği Çamlıbel'de Köroğlu tarafından övülen bir kahramandır. Köroğlu'nun, eşi Nigâr'a Halep'ten Perizad Hanım'ı getirirken esir düştüğü Hasan Paşa'dan kendisini kurtaran Mustafa Bey'i övmesi üzerine Mustafa Bey de Çamlıbel'e geldiğindeki düşüncesinden vazgeçerek onunla dostluğunu ve kardeşliğini ilan eder (s. 286-288). Metindeki ilgili şiir, diğer metinlerde birçok kez tekrarlanacağı üzere aynı betimlemelerden oluşmaktadır.

<i>... Like a man, like a true a warrior, he came and fought</i>	[... Bir adam gibi, gerçek bir savaşçı gibi, geldi ve savaştı
<i>Mustapha-beg is of noble blood</i>	Bir beydir Mustafa Bey
<i>Under the blows of his sword te rocks cleave</i>	Kılıcının darbesiyle kayalar yarılr
<i>Mustapha-beg is the son of a noble father</i> (Chodzko, 1842, s. 287).	Bir beyin oğludur Mustafa Bey]

Aynı metnin elyazması olan Paris Nüshası'nda söz konusu şiirin tüm dörtlükleri verilmiştir. İlgili destanda Mustafa Bey'in Çamlıbel'e gelişinden sonraki olaylar şu şekilde nakledilir:

... Mustafa Bey dedi:
-Goy [bırak], görek! Nigar Hanım'ın yanında meni terfileyecek [övecek], yohsa pisleyecek [kötüleyecek]?
Koroğlu sazı götürüb [alıp] dedi:

Merdlıgman geldi, keçdi,
Bir bey oğlu Mustafa Bey.
Hökmü dağlar deldi, keçdi.
Bir bey oğlu Mustafa Bey.

Mustafa Bey, Demirçioğlu'ya dedi:
-Köpekoğlu, Koroğlu'ya gınc çeksen, şeşperle [gürzle] beynini dağıdaram. Mene Sultan Murad hodkarın [padişahın] gızının yanında terif deyen kişini öldürmek alçağlıgdı. Hambal hamballığıynan arvad yanında özünü öyüb [öyüp] terifleyir, gör Koroğlu nece comerddi ki, öz [kendi] halalca arvadı Nigar Hanım'ın yanında meni terifleyir. Men Koroğlu'nun getrine [katline] razılıg vermerem.
Koroğlu sazı sinesine basıb sözünü bele [böyle] davam etdirdi:

Gırh min igidleri sanlı,
Zireh [zırh] geyim, demir donlu,
Aş-pilovlu, gözü ganlı,
Giziroğlu Mustafa Bey.

Bir atadan beş olaydı,
Bahadur yoldaş olaydı,

*O mene gardaş olaydı,
Bir bey oğlu Mustafa Bey.*

*Hay deyende haya yeter,
Gatı peykan [temren] yaya yeter,
Koroğlu'nu çaye teper,
Bir bey oğlu Mustafa Bey.*

Koroğlu sözünü gurtaran kimi [tamamlayınca] Mustafa Bey, Demirçioğlu'ya dedi:

-Gılcını boynundan hemayıl ele [çıkır]!

Mustafa Bey, özü de gılcını boynundan hemayıl edib dedi:

-Men bele kişiye gulağı sırgalı [küpeli] gulam [köleyim]! ... (Abbasslı, 2005, s. 177-178).

Koroğlu'yla Mustafa Bey'in hasım olduğu bir diğer metin ise Karslı Âşık Ali Rıza Ezgi'den derlenen "Kiziroğlu Kolu" adıyla adlandırılan koldur. Kolda oğulluğu Ayvaz'ı evlendirmek isteyen ve bu amaçla bir kıza talip olan Koroğlu, beklemediği bir sorunla karşılaşır. Kızın babası kızının evlenmesine izin vermek için Koroğlu'ndan Kiziroğlu'nda bulunan çemçirak taşını ve Bağdat'taki turnalardan iki telek getirmesini ister. Destanın birçok kolunda görüldüğu üzere bu kolda da Koroğlu, kıza babasının rızasıyla almak için bu isteği yerine getirmenin yollarını arar. Ancak Kiziroğlu Mustafa Bey'in yiğitliğini bilen ve onunla mücadele etmekten çekinen Koroğlu, amcası Köse Kenan'ın yönlendirmesiyle bir derviş kıyafetiyle gittiği Mustafa Bey'in evine konak olur. Amacı bu taşları ve turna teleklerini Mustafa Bey'den çalmaktır. İlkinde bu eylemi gerçekleştirmeyen Koroğlu, ikincisinde Mustafa Bey'in evinden çaldığı taşları alıp kaçar. Kısa süre sonra Mustafa Bey'e yakalanan ve gücüyle de hilesiyle de onu yenemeyen Koroğlu, mücadelenin sonucunda yenilmiş bir pehlivan olarak Çamlıbel'e döner (Yılmaz, 2011, s. 145-160).

... Koroğlu epey yol almıştı ki Kiziroğlu Mustafa Bey kılıcını kalkanını kuşanarak at üzerine süvari oldu. O koşturdu, öbürü koşturdu. Kır at koştu, Ala Paça At arkasından devam ediyor. ... Kiziroğlu Mustafa yaklaşmıştı. Koroğlu, Ala Paça At'ın nefesini kulaklarının dibinde, ensesinde hissediyordu. Kır at, Çimliçayır'a ayağını bastığında Kiziroğlu Mustafa, Koroğlu'nun önünü kesti, "Ey namert oğlu namert!" dedi, "Ben senin yiğit olduğunu, kahraman olduğunu, zalimin zulmüne karşı geldiğini bilirdim, ama senin bir hırsız olduğunu bilmiyordum. Sana yazıklar olsun! ... Koroğlu, seni öldüreceğim, bunun çaresi yoktur. Be namert adam, bana deseydin ki çemçirak taşları bana lazımdır, gelinime hediye edeceğim, ben sana onları hediye ederdim. Neden benim evimden hırsızlayarak çemçirak taşlarını götürdün?

-Kiziroğlu Mustafa Bey, Allah'ı seversin, beni öldürme! Ama yiğit adam olduğunu bilirim, yalnız, ben ölsem de senin gibi mert adamın kılıcının altında öleyim.

-Bana bak Köroğlu, bu kıyafet, bu çal çamur, git kalede sütüne düşene söyle, askerlerine, sütüne düşen Keleşlerine söyle; sütünün hükmü neyse ona göre hareket et! Haydi, Allaha ısmarladık. ... (Yılmaz, 2011, s. 157-158).

Kolda dikkati çeken ilk husus, Mustafa Bey'in Köroğlu'nu serbest bırakmasında karşımıza çıkar. Anlatının kurgusu ve devamlılığı gereği dönüştürücü bir ögenin olması şarttır ve bu dönüştürücülük, Mustafa Bey'in Köroğlu'nu serbest bırakmasıyla sağlanır. Ayrıca bu serbest bırakmada Köroğlu'nun yaşanan olayı Çamlıbel'de nasıl aktaracağı konusunda Mustafa Bey'in merakı da etkilidir. Neticede Çamlıbel'e dönen Köroğlu, hem eşine hem de Keleşlerine Mustafa Bey'le giriştikleri mücadelesini anlatırken Mustafa Bey'i över. Köroğlu'nun peşinden Çamlıbel'e gelen ve olaya şahit olan Mustafa Bey de Köroğlu'nun hırsızlık eylemiyle perçinlenen hasımlığını Köroğlu'nun son eylemiyle hımsımlığa dönüştürecektir.

... Kıymetli dostlar, hiçbir yiğit iki karısının yanında başka bir yiğidi methedemez. İşte Köroğlu'nun yiğitlik timsali kahramanlığı, yiğitlik destanları, hamasi destanları şu sözün içerisinde:

Bir hışımla geldi geçti peh peh peh
Kiziroğlu Mustafa Bey hey hey hey
Hışımı dağı deldi geçti
Ağam kim, Paşam kim, Ayvaz kim,
Nigar kim, Hanım kim, canım kim kim kim
Kiziroğlu Mustafa Bey bir beyin oğlu, zor beyin oğlu

Vay ben ona eş olaydım peh peh peh
Anadan on beş olaydım hey hey hey
Keşke onla gardaş olaydım
Ağam kim, Paşam kim, Nigar kim,
Ayvaz kim, Hanım kim, canım kim kim kim
Kiziroğlu Mustafa Bey bir beyin oğlu, zor beyin oğlu

"Hele bana bak Köroğlu!" dedi Köse Kenan, "Yazık ki sen Deli Yusuf'un oğlusun. Bu Kiziroğlu Mustafa kimdir, Kiziroğlu Mustafa seni bu hâle salacak adam mıydı ki sen kalkmış iki zenne ehlinin yanında, iki hayat yoldaşının yanında onu methedersen?" "Emmi, analar ne yiğit doğurmuş!" dedi Köroğlu, "Bir tek Köroğlu değil, analar ne yiğit doğurmuş!" Bakalım ki ne diyor:

Hay edende haya teper peh peh peh
Huy edende huya teper hey hey hey

*Köroğlu'nu suya teper
Ağam kim, Paşam kim, Nigar kim,
Ayvaz kim, Hanım kim, canım kim kim kim
Kızıroğlu Mustafa Bey bir beyin oğlu, zor beyin oğlu*

O anda Kızıroğlu Mustafa Bey, keleşlerin arasından bir kara, bir şahmar yılanı gibi süzülerek geldi, Köroğlu'nun önüne kılıç koydu, diz çöktü. "Köroğlu, bundan sonra sen benim kardeşim, ben senin kardeşimim," dedi, "Bundan sonra benim can yoldaşısın, can kardeşimsin. Ant olsun Allah'ın birliğine ki senin dostun benim dostumdur, senin düşmanın benim düşmanımdır, senin namusun, şerefim, benim namusum, şerefimdir. Eğer ki gelip burada sen kendini tarifleyseydin, kendini methetseydin, o zaman bu kadar askerinin, bu kadar Keleşinin içerisinde seni yine bu meydana, yemin ediyorum, dizin dizin süründürecektim. Ama gel gör ki iki zenne ehli hayat yoldaşının yanında hiçbir yiğit başka bir yiğidi tarif edemez, methedemez. Sen yiğitliğini gösterdin. Bundan sonra sen benim kardeşimsin ve benim çemçirak taşlarım da söz veriyorum ki senin oğlun Ayvaz'a düğün hediyem olsun. Sana dört tane de turna teli getirmişim, o da gelinime taç yapılısın." ... (Yılmaz, 2011, s. 159-160).

Kolda Köroğlu, yanındakilerin kabul etmemelerine rağmen Mustafa Bey'in kendisinden daha güçlü bir yiğit olduğunu kesin bir şekilde kabul edip onu över. Mustafa Bey'in övüldüğünü duyanlar, sadece Nigar Hanım ve Keleşler değildir. Bu sözleri duyan Mustafa Bey de bu sebeple Köroğlu'na kardeşliğini ilan eder ve hasım olarak başlayan rol, Köroğlu'nun bu sözleriyle hısımlığa dönüşür.

Aynı durum yine Mahir'in "Bolu Beyi" anlatmasının ilk kısmında da geçmektedir. Anlatıda, Köroğlu'nu yakalayıp İstanbul'a getiren kişinin Lala'nın kızı Döne Hanım'la evlendirileceğini öğrenen Bolu Beyi'nin hile ile yakaladığı Köroğlu'nu İstanbul'a getirmesi; Köroğlu'nun, Bolu Beyi'ne yenileceğine inanmayan Döne Hanım'ın durumu ifşa etmesi ve Köroğlu'nu kurtarmaya gelen Esebalî'nin Döne Hanım'la birbirine âşık olması anlatılmaktadır. Kalan kısmında Döne Hanım'ı yanına alan Esebalî'nin Köroğlu'yla birlikte Çamlıbel'e dönmesi; kızının Köroğlu tarafından kaçırıldığını öğrenen Lala'nın, kardeşi Kızıroğlu Mustafa Bey'den yardım istemesi ve Kızıroğlu ile Köroğlu'nun mücadelesi anlatılır. Bu anlatıda da ilk olarak Köroğlu'nun hasmı olarak karşımıza çıkan Kızıroğlu, mücadele ettiği Köroğlu'nu ilkinde elinden geçirir ve onun peşinden Çamlıbel'e gelir. Bu esnada Köroğlu, eşi Han Nigar'a Kızıroğlu'nun yiğitliğini anlatmaktadır. Bu duruma şahit olan Kızıroğlu, Köroğlu'yla girişmek istediği mücadeleden vazgeçer (Mahir, 1973, s. 499-582). Köroğlu, rakibini Nigar'a şu sözlerle anlatmaktadır:

... Bu taraftan Köroğlu'nun hiçbir şeyden haberi yok, ne bilsin! Amma işin hakikatini söylerdi her vakit Köroğlu. Köroğlu ise, aldı sazı bağrına. Bakalım, ki Nigâr'ın o "Kızıroğlu'nu ne ahvalatta oldunuz?" demesine karşılık Kızıroğlu'nun

ahvalatından karısına ne bildirmiş. “Eğlen Nigâr, şimdi senin sorduğun Kiziroğlu’ndan haber vereyim sana.” deyip:

Bir atı var Alapaça
Mecal vermez Kırat kaça
Az kaldı kanımı içe
Nigâr kim? Kiziroğlu Mustafa Bey
O da bir bey oğlu Mustafa Bey

Hay edenden haya teper
Huy edenden huya teper
Köroğlu’nu suya teper
Nigâr kim? Kiziroğlu Mustafa Bey
O da bir bey oğlu Mustafa Bey

Giyinmiştir demir donu
Memlekette vardır ünü
Hiçbir koçak tutmaz onu
Nigâr kim? Kiziroğlu Mustafa Bey
O da bir bey oğlu Mustafa Bey

...

Köroğlu’nun asla yüzü kızarmadan başına geçeni naklediyordu. Kadın derhal Köroğlu’nun bu sözlerine karşılık “Sus, sus!” dedi. “Niye karı, beni söyletiyorsun, şimdi de sus niçin diyorsun?”. “Amma yiğitmişsin, -dedi- Köroğlu, Kiziroğlu’nun yüzünü de mi cıramadın?”. “E, gücüm yetti mi, ki cırayım, -dedi-, hakikati benden soruyorsun, ben de hakikati söylüyorum.” dedi. “Demek seni suya da mı bastı?”. “Evet!”. “Yahu, hiç mi gücün yetmedi?”. “E, yetmedi karı, ne yapayım. Eğer sudan çıkarmasaydı, kellemi gövdemden ayırmıştı. Ben nihayet yıkılmadım dedim, ayağım kaydı dedim; kolumdan tutup derhal beni sudan çıkardı.”. “Yeter, yeter -dedi- utan, utan! Bari keleşlerinin içinde söyleme bunu.” deyip, kadın Köroğlu’nun yanından kızarak kalktı. Kiziroğlu Mustafa Bey çadırın arkasında, Köroğlu ile Nigâr’ın bu konuşmasına karşılık Kiziroğlu, asla, hakikat utandı. “Ulan, demek ki bu herifin kalbi de diyormuş sade dili değil. Ben şimdi ne diyeyim daha buna. Bir insan eşinin yanında, ki kendini küçültür ve beni yükseltirse, koçaklar yanında ne olur, daha başka hakikat bu herif benden yiğit imiş.” ... (Mahir, 1973, s. 577-578).

Aynı durum ilgili kolun bir diğer varyantı olan ve günümüzde İran sınırlarında yer alan Hoy’da, Hoylu Âşık Aslan Talibî’den derlenen bir destan parçacığında da geçmektedir. Talibî’nin Hoy’daki bir sohbet esnasında sadece Kiziroğlu Mustafa Bey kesitini naklettiği ve yaşlılığı sebebiyle metnin tamamını anlatmadığını söylediği bu metinde de Mustafa Bey, Kiziroğlu namıyla anılmakta ve Köroğlu’nu öldürmek için

gittiği amlıbel’de, Koroğlu’nun bir başka kahramanı (Kiziroğlu’nu) ovdüğünü görmesi anlatılmaktadır.

İndi icaze versez [izin verseniz], eziz dostlar salığına; men Âşık Aslan, yetmiş sinninde [yaşında] goca [ihtiyar] kişi, sizin hidmetize erz eyliyim. Taa hoş olun. Namerd gelib merdin gapısına ki istiyir öldüre. Görek merd ne deyip? Mert de zebani, ehlagi [ahlaki], giftariynan [sözüyle] onu özüne [kendisine] dust eyliyicek.

*Gelin, terifin eyliyim [öveyim]
Bir bey oğludu Mustafa Bey.
Canımı gurban eyliyim
Goç oğlandı Mustafa Bey.*

*Heç ođlan iři deyil ha, namuslarının [eřlerinin] yanında dūřmanı terifleye!
Korođlu namusunun yanında dūřmanı terifliyyir [över]:*

*Belinde var eyri gılcı
Bileğinde var, ner [erkek deve] indici [deri bileklik]
Koroğlu’ni atdan salcı
Goç oğlandı Mustafa Bey.
Koroğlu’ni atdan salcı
Bir bey oğlı Mustafa Bey.*

*Bir ati var Ala parça
Goymaz dūřman geddin [boy] aça
şeşperinin [gürzüsünün] ucu haça [çatal]
Goç oğlandı Mustafa Bey.*

*Niyar dedi:
-Ay Korođlu bir bele [böyle] dūřmanı terifleme, bir bele dūřmanı az terifleginen!
Götürüb ey dust-i ezizim adam namerd olmaz, adam gerek dūřmanını ki özünnen artıhdi. Onun hegin zay eylemez.
-Niyar’ım gulağ as [dinle]! Goy dalısın [devamını] da deyim [diyeyim].
Teref de durub çadırın dalında [arkasında] gulağ asır [dinler]. Ki hazirleşib geçemunu [bunu] öldüre.*

*şir [aslan] kimi [gibi] yollarda yatan
On devin bendini çatan
Koroğlu’ni çaya atan
Goç oğlandı Mustafa Bey. ... (Hoylu Âşık Aslan Talibi anlatımı: Arşivimizden).*

Mustafa Bey’i hasımlıktan hısımlığa dönüştüren anlatılardan bir diğeri de “Koroğlu’nun şavşat (Gülizar’ın Kaçırılması) Rivayeti” adıyla yayımlanan kolda

geçmektedir. Artvin'in Şavşat ilçesinde derlenen metinde evlatlığı İsa Ali'nin âşık olduğu Gülizar Hanım'ın, hasmı olan Hasan Paşa'yla nişanlı olduğu ve kısa süre içinde evlendirileceğini öğrenen Köroğlu, Söğütübağ'a gidip Gülizar Hanım'ı kaçıtır. Hasan Paşa, Köroğlu'nu yakalaması için ilk gönderdiği Kürtoğlu'nun başarısızlığı sonrasında Kiziroğlu Mustafa Bey'i, Köroğlu'nu yakalamak için gönderir. Mustafa Bey, Köroğlu'nu yakaladığı derede yener; Köroğlu'nun aman dilemesiyle onu bağışlayan Mustafa Bey, döndüğünde Hasan Paşa tarafından tekrar görevlendirilir. Çamlıbel'e geldiğinde Köroğlu'nun Gülizar Hanım'la değil de Nigar Hanım'la yattığını gören Mustafa Bey, Köroğlu'nun Gülizar Hanım'ı evlatlığı İsa Ali için kaçırdığını öğrenince onunla mücadele etmez ve dostluğunu ilan eder (Bahadır, 2017, s. 173-181). Bu kısımda Köroğlu'nun eşi Nigar'a, Mustafa Bey'i nasıl övdüğü şu şekilde nakledilmektedir:

... Kiziroğlu Mustafa Bey, "Demek bir çırağının mutluluğunu bile düşünüyor, ona götürmek için çabalıyor, savaşıyorsun. Ben seni götürmekten vazgeçtim. Ben sana kardeş olacağım." der ve Köroğlu'nun peşine düşer. Giderler Köroğlu'nun evine. Nigar Hanım diyor ki, "Köroğlu bu adam ne kadarda heybetli senden bile. Maşallah o ne biçim adam, atı desen gene öyle. Sen bunu nasıl yendin nasıl getirdin." Bu, söylenenleri Kiziroğlu Mustafa Bey de kapıda dinliyor. Dinliyor ki "Beni Nigar'a nasıl anlatacak beni nasıl övecek." Başlıyor Köroğlu mani düzmeye,

*Üç olaydım, beş olaydım,
Ben ona kardeş olaydım,*

*Bir atı var Alapaça,
Mecal vermez kır at geçe.
Kim kim Nigar can,
Kiziroğlu Mustafa Bey,
Bir beyin oğlu Zor Bey'in oğlu.*

*Hay eden de haya tepen,
Huy edende huya tepen
Köroğlu'nu götürür kuyuya teper,
Kim kim Hanım can,
Kiziroğlu Mustafa Bey
Bir beyin oğlu Zor Bey'in oğlu*

Bunu duyan Mustafa Bey dayanamadı, Köroğlu'na, "Helal olsun Köroğlu beni karına bile çok güzel övdün, gel biz kan kardeşi olalım, bileğimizi keselim; sen de bana kardeş ol, ben de sana." Beraber kanlarını içip kardeş olurlar ve de bu kışta da burada biter. (Bahadır, 2017, s. 180-181).

Mustafa Bey'in hasımlıktan hısımlığa dönüşünü anlatan diğer anlatı da Âşık Murat Çobanoğlu tarafından nakledilen bir destan kesitinde yer almaktadır. Bazı araştırmacılar tarafından Koroğlu'nun kolları içine dâhil edilse de yapı bakımından destanlaşma katmanları oluşmamış ve bu sebeple Behçet Mahir, Âşık Aslan Talibî, Âşık Celil Dövletyâri ve bir sonraki başlıkta görülecek olan Kumlu Âşık Ali Ramazanî'nin anlatmalarında ve Chodzko'nun yayımladığı kollarda da görüleceği üzere herhangi bir kola eklenmiş olarak karşımıza çıkan Mustafa Bey ile Koroğlu arasındaki mücadele, tek bir anlatı kesitinden oluşmaktadır.

Çobanoğlu'nun, babası Âşık Gülistan'dan öğrendiğini iddia ettiği anlatı kesitinin olay örgüsü şu şekildedir. Bekçi anlamına gelen "kızır" namlı bir adamın oğlu olduğu için Kiziroğlu namıyla anılan Mustafa Bey, Bolu yakınlarında bir çiftlik kurarak buraya yerleşir ve çiftliğinde dillere destan güzellikteki turnalar yetiştirmektedir. Öte yandan oğlu Ayvaz'ı evlendirmek isteyen Koroğlu ise düğün için turna teleği aramaktadır ve aradığı bu teleği, Mustafa Bey'in çiftliğindeki turnalarda bulur. Mustafa Bey'in çiftlikte olmadığı bir gün, misafir olduğu çiftlikteki turnaları yakalayıp bunların teleklerini yolarak Çamlıbel'e doğru yola çıkan Koroğlu, durumu öğrenip peşine düştüğünü gördüğu Mustafa Bey tarafından yakalanarak giriştikleri mücadelede yenilir. Bu mücadelede yenilgisini kabul eden Koroğlu, Çamlıbel'e gelir. Hâlini görenlerin sorusu üzerine Koroğlu, Kiziroğlu ile yaşadıklarını ve onun kahramanlıklarını şu mısralarla anlatır (Enveri vd., 2011, s. 48-50).

... Koroğlu'nun hanımı Niğâr Hanım, ileriye doğru atılıp sorar: "Bu ne hâldir Koroğlu, sana ne oldu?" Koroğlu dönüp Ayvaz'a sazını getirmesini söyler. Sazını getirirler. Koroğlu alır sazı eline ve hamımına türküyle cevap verir:

*Bir fend ile geldi geçti,
Kiziroğlu Mustafa Bey.
Hışmı dağı deldi geçti,
Kiziroğlu Mustafa Bey.*

Hanımı kabullenmez ve "Senden daha yiğit dünyada kim vardır?" der. Koroğlu cevap verir.

*Vay ben ona eş olaydım!
Anadan on beş olaydım,
Keşke o'nla kardeş olaydım,
Kiziroğlu Mustafa Bey.*

Koroğlu'nun yenilgisini kabullenemeyen hanımı, bir türlü merakını gizleyemez ve tekrar sorar: "Peki sen Kırat'a çok güvenirdin. Kaçıp kurtulamadın mı?" der. Koroğlu sazına ses katar.

*Bir atı var Alapaça,
Mecel vermez Kırat kaça.
Az kaldı ortamdan biç,
Kiziroğlu Mustafa Bey.*

Nigâr Hanım, yine sorar: “Onu bir tarif et, nasıl bir adamdı?”

*Haykırdı çıktı meşeden,
Gün tutuldu temaşadan.
Korkusu yok bey, paşadan,
Kiziroğlu Mustafa Bey.*

*Hay edende haya teper,
Huy edende huya teper,
Köroğlu’yu suya teper,
Kiziroğlu Mustafa Bey.*

Köroğlu türküyü bitirir bitirmez, yiğitlerin arasında duran Kiziroğlu ortaya çıkıp Köroğlu’nun yanına gelir. Onu kucaklayıp öper ve “Sen gerçek yiğitsin. Hiç kimse hanımının yanında başkasını methetmez. Sen ki böyle mert konuştun, ben şimdiden sonra seninle beraber olmak isterim.” der. Köroğlu memnuniyetle kabul eder. Dost ve arkadaş olurlar. (Enveri vd., 2011, s. 49-51).

Aynı durum, günümüzde İran’da yer alan Acepşir’de, Acepşirli Âşık Celil Döwletyâri’den derlenen “Köroğlu ile Bolu Beyi Kolu” anlatmasının bir kesitinde de geçmektedir. Anlatıda Mısıroğlu namıyla anılan Kahire Paşası Mustafa Bey, söz konusu anlatının iki yerinde geçmektedir. Anlatıda ilk olarak; Çamlıbel’deki bir şölende Ayvaz’a tokat attığı için Köroğlu tarafından dövülerek Çamlıbel’den sürülen Deli Mehter’in, Kırat’ı kaçıranak Mısıroğlu Mustafa Bey’e götürmesi; kendisine getirilen Kırat’ı, Köroğlu’na geri vermek isteyen Mustafa Bey’in, Deli Mehter’in Köroğlu’nun kendisi dışında başka hiç kimseyi yiğit olarak görmediği telkiniyle Köroğlu’na hasım olması anlatılır. Deli Mehter’in telkininin doğruluğunun ispatı için Deli Mehter ve Kırat’la birlikte Çamlıbel’e gelen Mustafa Bey, burada Köroğlu tarafından övüldüğünü görünce onu kardeş ilan eder (Özdamar, 2019, s. 239). İlgili kolda Köroğlu, Mustafa Bey’i şu şekilde övmektedir:

... Köroğlu, özünnen mertderi [mertleri] tarif eyilir [övüyor].

*Deyim [diyeyim] sene Nigar Hanım,
Mısıroğlu Mistafa Han.
Sene gurban şirin canım,
Mısıroğlu Mistafa Han.*

-Ağa Koroğlu! Mısiroğlu Mistafa Han, sennen gavi [büyük] pehlevandı?
-Peh [evet], hanım.
-Ah, onun atı, Gırat'ınan eyliyemmez, getsin?
-Hanım, bir gulağ as [dinle]!:

Bir atı var Alapaça,
Goymaz Gırat geddin [boyunu, ara] aça,
z benzer kelin goça [erkek mandaya],
Mısiroğlu Mistafa Han.

Nigar dedi:
-Ağa Koroğlu! Mistafa Han'ın gavi pehlevanlığın hardan [nereden] bileh [bilelim]?
-Nazenin bilmirsen? Bes, ele [yle] de hanım, senin Zengibar ydınnan ıhıb ha? Nazenin be ydınnan ıhıb Zengibar'ın Krpde.

Hay verende, haya basan,
Huy diyende, huya basan,
Koroğlu'nu çaya basan,
Mısiroğlu Mistafa Han.

Ele söz mının ağzınnan gutulanda [sözünü bitirdiğinde] gapımı dövdü. Gapımı dvende Koroğlu gördü; "Bu kimdi?"

Dedi:

-Kimsen?

Dedi:

-Aş [aç] gapımı Koroğlu, menem!

"Menem" diyende oğlan, Koroğlu bahdı; "Beh, beh, beh, beh, beh. Düşman eşidib mının atı, Delileri, dustları gedib başınnan." Gelib Nigar'ın yanında öldürsün mını. "Hudaye aşmıyım [amayayım] gapımı? Olmaz ahı. Koroğlu diye düşmana gapı aşmıyam sene."

Yerinnen galhdı. Gapımı aanda, gördü Mistafa Han. Ele polada giyinib vallahi gözler gızıl gızıl vurur.

Dedi:

-Mistafa Han, düzdü [doğrudur] savaşmışdđ. Seni zme düşman bilirdim; amma bu cr [şekilde] namerd bilmezdim. Eşidesen benim atım elimnen gedib. Gelib sen meni bu cr hefiheften [hemen] ldresen?

Mistafa Han dedi:

-Köroğlu! Narahat [rahatsız] olma! Men seni öldürmeye gelmemişem. Eyleş, görek! ... (Acephirli Âşık Celil Dövletyâri anlatımı: Arşivimizden).

Âşık Celil Dövletyâri'nin anlattığı bu kolda, Köroğlu'nun ve Kırat'ın, daha önce Mısrıoğlu Mustafa Bey ve Alapaça At karşısında yenildiği bilgisi dinleyicilere geçmiş zamanın hikâyesiyle anlatılır ve Köroğlu, Mustafa Bey'le mücadelesini eşi Nigar Hanım'a anlatırken iki kahraman arasındaki mücadelenin, bu kolun olay örgüsüne dâhil olmayıp sadece Mustafa Bey ile Köroğlu arasında muhtemel yeni bir mücadelenin önüne geçilmesinde etkili olmuştur ki Köroğlu da anlatıda daha önce "Zengibar Çayı"nda kaybettiği bu mücadeleye tekrar girişmekten çekinir (Özdamar, 2019, s. 340). Dolayısıyla Köroğlu'nun önceki yenilgisi, Behçet Mahir, Âşık Ali Rıza Ezgi, Âşık Aslan Talibi, Şavşatlı Süleyman Şimşek ve Âşık Murat Çobanoğlu anlatmaları ile Chodzko'nun yayımladığı varyantlarda olduğu gibi söz konusu kolda girişilen bir mücadelede değil daha önceki bir mücadelenin hatırlanması şeklinde karşımıza çıkar. Bu durum, Kırat'ı kaçırarak Deli Mehter'in, onu Mustafa Bey'e götürme sebebi ile anlatıya sokulurken iki kahramanın mücadelesi, Mustafa Bey'in Kırat'ı Köroğlu'na geri vermek için Çamlıbel'e geldiği esnada Köroğlu'nun ağzından dinleyicilere nakledilir.

Bu kısma kadar incelediğimiz tüm metinlerde Köroğlu'nun Mustafa Bey hakkındaki düşüncesi aynıdır ve onun yiğitliğini, etrafındakilere, hatta eşi Nigar'a dahi anlatır. Rakibiyle giriştiği mücadelede kaybettiği Mustafa Bey'i kendisinden güçlü bir kişi olarak gören Köroğlu, bazen saygı duyması bazen de çekinmesi hatta korkması sebebiyle Mustafa Bey'le yeni bir mücadeleye girmekten kaçınır. Mustafa Bey açısından ise durum farklı bir yönde cereyan eder. Bu metinlerde dikkati çeken husus, hasımlıkla başlayan ilişkinin Köroğlu'nun ya da onun akrabalarının yaptığı bir eylemle son bulması ve Köroğlu'nun mertliğini gören Mustafa Bey'in hasımlığı sürdürmemesi şeklinde görülür. Ancak aşağıda verdiğimiz bir şiirde bu bakış açısı dışında farklı bir durum vardır ve şiirde Mustafa Bey'i doğrudan hasım olarak gören Köroğlu, ona meydan okumaktadır:

*Benden selâm olsun Kiziroğlu'na
Gelsin konuşalım seyran yerinde
Öğüt versem öğüdümü almıyor
Çıksın döğüşelim meydan yerinde*

...

*Hay edende haya gider dediler
Huy edende huya gider dediler
Köroğlu'nu caya kıyar dediler
Yiğit belli olur meydan yerinde*

...

*Köroğlu der burda kavga kuralım
Gel, dur; şu meydana seni görelim*

Kelleler keselim, gövde yaralım

Kır At al kan olsun meydan yerinde (Altınok, 2008, s. 219).

İncelemede kullandığımız hiçbir metinde yer almayan bu meydan okumanın varlığını, ilgili koşmanın yaratıcısı ya da aktarıcısı tarafından söz konusu mücadelenin değiştirilip dönüştürülmesi şeklinde yorumluyoruz.

2. 2. Hısım Olan Mustafa Bey

Bu başlık altında ele aldığımız metinlerin ilgili kısımlarında Mustafa Bey sadece hısım olarak karşımıza çıkar. Önceki başlık altında incelediğimiz üzere Mustafa Bey'in hasımlıktan hısımlığa dönüşmesi bu kısımda söz konusu değildir.

Mustafa Bey'in doğrudan hısım olarak geçtiği ilk metin, Alexander Chodzko tarafından yayımlanan çalışmanın dokuzuncu metnidir. Söz konusu metin, Köroğlu'nun İran Türkleri anlatmalarında "Köroğlu'nun Bağdat Seferi, Köroğlu'nun Turna Teli Seferi veya Köroğlu'nun Tokat Seferi" adlarıyla anılan metnin bir varyantıdır. Metinde Köroğlu'nun konuğu olan Mustafa Bey'in sofrada turna eti eksikliğini ifşasıyla Ayvaz ve birkaç Delinin Tokat'a gitmesi, orada Tokat Paşası Hasan Paşa'ya esir düşmeleri ile Ayvaz'ın, Hasan Paşa'nın vezirinin yardımıyla Köroğlu'na bir mektup göndermesi ve Köroğlu'nun Delileri ve Mustafa Bey'le birlikte Tokat'a gidip Delileri kurtarması anlatılmaktadır (Chodzko, 1842, s. 218-259). İlgili metinde Köroğlu'na bağlı olmasa da onun bir dostu olarak karşımıza çıkan Mustafa Bey, misafir olduğu Köroğlu'nun sofradaki eksikliğin ifşasından sonra (s. 218) Köroğlu'nun yanından ayrılır (s. 220) ve Ayvaz ve Delilerinin yakalandığını öğrendikten sonra da 3000 askeriyle Köroğlu'nun yardımına gelerek (s. 230) Ayvaz'ı kurtardıktan sonra Köroğlu'yla birlikte Tokat'ı yağmalar (s. 259). Söz konusu metinde Mustafa Bey ile Köroğlu arasında mücadele yoktur ve Mustafa Bey, Köroğlu'nun müşkülünde ona yardım eden bir hısım rolündedir.

Aynı kolun bir diğer varyantı, "Köroğlu'nun Tiflis Nüshası"nın dördüncü meclisinde bulunur. Bu kolda da Mustafa Bey, Köroğlu'na hısım olarak karşımıza çıkar. Destanın başında Köroğlu'na misafir olan Mustafa Bey'in Köroğlu'nun sofrasındaki turna eti eksikliğini ifşası üzerine Köroğlu, turna eti getirmeleri için Ayvaz, Demircioğlu, Güyümcüoğlu ve Belli Ahmed'i Kazlı Göl/Bayezid'e gönderir. Delilerin burada Hasan Paşa'ya esir düştüğünü Delilerinin gönderdiği mektupla öğrenen Köroğlu, bu durumu Mustafa Bey'e bildirir. Mustafa Bey de askerleriyle gelerek Delilerin kurtarılmasında Köroğlu'na yardım eder (Tofikkızı, 2005, s. 79-92).

... *Pes, Koroğlu ayağa durub [kalkıp], dedi:*

Bolı Beg dutub Eyvez balını,

Deyin, Tekelü'den ellerim gelsün.

Eyvez'siz neylerem dünya malını?

Deyin, Tekelü'den beglerim gelsün.

Mustafa Beg bunu eşidiüb erz eyledi.

-Gurbanın olum, meğer Mustafa Beg ve iyidler [yiğitler] ölüb ki, sen Tekelü elin [ilini] medede çağırırsan? ... (Tofikkızı, 2005, s. 83).

Yine Tiflis Nüshası'nın on yedinci meclisinde de Köroğlu'nun hısmı olarak karşımıza çıkan Mustafa Bey, Köroğlu ile onun düşmanı olan Bolu Beyi'ni barıştırmak için aracı rolündedir. Yardımını istemek için yanına gelen Bolu Beyi'nin Köroğlu'na yaptıklarından pişman olduğunu ve onunla barışmak istediğini öğrenen Mustafa Bey, beraberindeki askerleriyle Çamlıbel'e doğru revan olur. Öncesinde de Çamlıbel'e yaptıkları ziyareti ve bu ziyaretin sebebini yazdığı bir mektupla Köroğlu'na bildirir (Tofikkızı, 2005, s. 359-395).

... Mustafa Beg bir kağızı yazub bir nefer gaside [ulağa] verib gönderdi Celali Koroğlu'nun hidmedine, bu mazmunla ki, 'Ey Celali Koroğlu, büil [bil, tanı] ve agah ol ki, Boli Beg Serdar öz emellelerinden peşiman olub bendelih tövki [mühür] boynunda ister senün hizmetüve gelsün ve meni özüne şefi eyleyüb [aracı eyleyip] senin hizmetüve götürür.' ... (Tofikkızı, 2005, s. 359).

Kolda Mustafa Bey'in bir diğer özelliği de Bolu Beyi'nin düşüncesinde ortaya çıkar. Ona göre Köroğlu, Mustafa Bey'in hatırına kendisini affedecek ya da onun koruması altındayken Köroğlu kendisine zarar veremeyecektir. Köroğlu'nun Mustafa Bey'den çekindiği, Mustafa Bey'in Köroğlu'na hasım olduğu kollarda daha belirgindir. Bu kısımda Mustafa Bey'in hısmınlığı ele alındığından, sadece onun bir aracı rolünde Köroğlu'na getirdiği bir kahramana yardımcı olmasıyla irdelenmiştir.

Bu kısımda üzerinde durulması gereken bir diğer husus da destanın yapısı gereği bir kahramanın, kendisinden "aman dileylene" yardım etme mecburiyeti olduğudur. Bu mecburiyet gereği de Mustafa Bey, Bolu Beyi'ni koruması altına alarak Çamlıbel'e getirir.

Tiflis Nüshası'nın yirmi ikinci meclisinde de Mustafa Bey, Köroğlu'na hısm rolündedir. Kolda, Köroğlu'na darılıp Çamlıbel'den ayrılan ve Van'a, Nazar Celali'nin yanına giden Ayvaz'ın kendisine küsüp Çamlıbel'i terk ettiğini öğrenen Köroğlu, durumu ulaklarla gönderdiği mektubuyla dostlarına bildirir. Mektup gönderilenlerden birisi de kolda Kiziroğlu namıyla anılan Mustafa Bey'dir. Köroğlu'nun mektubunu okuyup durumu öğrenen Mustafa Bey, askerleriyle Çamlıbel'e gelir. Öncesinde Ayvaz'ı getirmek için Van şehrine kendi askerleriyle gitmek istese de Köroğlu'nun kabul etmemesi üzerine Köroğlu'nun davet ettiği diğer dostlarıyla birlikte Van'a giderler ve Nazar Celali'yle yapılan savaşı kazarak Ayvaz'ı Çamlıbel'e getirirler (Tofikkızı, 2005, s. 524-552).

... Çün evvelimci [ilk] gasid [ulak] yetişdi Gaziroğlu Mustafa Beg'ün yanına, Celali Koroğlu'nun namesin [namesini] verdi Mustafa Beg'e. Mustafa Beg nameni açub,

gördi Koroğlu yazub: “Ey Mustafa Beg, bül [bil] ve heberdar ol! Eyvez balı menden gehr eyliyub, Çamblibel’den haric olub [çıktı]. Hergah [eğer] senün yanuva gelmiş olsa, benim namem [mektubum] sene yetişen vahta onun köylin alub benim yanuma getür ve hergah senün yanuva gelmemiş olsa, gene özün tecili-temamilen [ertelemeden] mene yetür [yanıma gel], ta Eyvez’ün baresinde [hususunda] bir tedbir eyleyek.”

Çün Mustafa Beg Koroğlu’nun namesinün mezmunundan [içeriğinden] müttelle oldu [haberdar oldu], heman saat [aynı anda] iki yüz athusun götürüb geldi Celali Koroğlu’nun yanına.

... Emma Celali Koroğlu yüzün dutub [dönüp] Mustafa Beg’e ve Reyhan Ereb’e, dedi:

-Gerek gedek Van şehetine, Nezer Celali’nün davasına [savaşına]!

Mustafa Beg erz eyledi:

-Gurbanun olum, senün getmağun heç zerur [zarurı] degül. Sen eyleş öz yeründe. Men bir gedri [miktar] iyidlerden götürüb gederem Nezer Celali’nün davasına. İnşallah, ona bir guşmal [ihtar] verüm ki, tamam [bütün] dastanlarda deyilsün.

... Emma bir terefden Reyhan Ereb ve bir terefden Mustafa Beg ac gurt kimin düşdiler o leşkerün [askerin] rüzigarına. Her terefden küştelerden [cesetlerden] püşteler [tepeler] tertip verürdiler. ... (Tofikkızı, 2005, s. 532; 538; 550).

Mustafa Bey’in Koroğlu’nun hısımı olarak karşımıza çıkan bir diğer kol da Behçet Mahir tarafından anlatılan “Kiziroğlu Mustafa Bey-Afganistan-Gürcistan” koludur. Anlatı, bir dervişin verdiği resimde suretini görüp aşık olduğu Gürcistan padişahının kızı Suna Şah’la evlenmek için sefere çıkan Mustafa Bey ve askerlerinin Gürcistan’da esir olması ile başlar. Mustafa Bey’i esir alan Gürcistan padişahı, Koroğlu ile Kiziroğlu’nun dostluğunu bildiği için Mustafa Bey’i öldüremez. Durumu öğrenen Koroğlu, Delileriyle birlikte Mustafa Bey’i ve askerlerini kurtarır ve sonrasında tutsak ettiği Suna Şah’ı Mustafa Bey’e götürür (Mahir, 1973, s. 409-498).

... Koç Koroğlu, kuşluk vakti idi. Kenanlı Köse’nin odasına geldi. ... “Emi [amca], dillere destan olmuş bir cevap işittim. Amma aslı var yok bilmiyorum. Kiziroğlu Mustafa Bey son dar-ı huşver [ilaç] ile, hilelik ile yer altı zindanlarında tutsak olmuş, bekliyor.” ... O zaman Koç Koroğlu, Han Ayvaz’ı sesleyip, “Oğlum Ayvaz, imlahor [seyis] başlarına benden selam götür! Kırat’ımı iyi timar etsin, terkiyi [eyerin arka bölümünü] bağlasın Kırat’ıma, takım vursun. Yol görüktü Dağistan’a. Hele bakalım, ki en evvel bir Dağistan’ı ziyaret edeyim, sevgilimi. Ondan sonra geçeyim de Kiziroğlu’nun haline bakayım.” ... (Mahir, 1973, s. 423-424).

Acepsirli Âşık Celil Dövletyâri’nin “Koroğlu ile Bolu Beyi Kolu” anlatmasının ilk kısmında hasım olan Mustafa Bey’in Koroğlu’nun eylemiyle hısıma dönüştüğünü belirtmiştik. Aynı anlatının devamındaki kesitte ise Mustafa Bey, doğrudan hısım

olarak karşımıza çıkar ve Bolu Beyi'ne esir düşen Köroğlu'nu kurtarmak için İstanbul'a gider (Özdamar, 2019, s. 239). Hatta İstanbul'da uzun süredir kuyuda hapsedilen Köroğlu, eşi Nigâr ve Delileri gibi Mustafa Bey'in de gelmemesi durumunda kuyudan çıkmayacağını söyler:

... Goç atlansa özü meydan,
Ona gurban bu gerib can,
Mısiroğlu Mistafa Han,
Gelmez, çıhmam bu zindannan.
Çihmaram teh [yalnız] bu zindannan

-Ağa Köroğlu, beye [gerçekten de] cereyan bir cür [şekilde] oldu, Mistafa Han da geldi? (Acepsirli Âşık Celil Dövletyâri anlatımı: Arşivimizden).

Genel olarak değerlendirmek gerekirse ister hasımlıktan hısımlığa dönüşsün isterse doğrudan hısım olsun bu kısma kadar verilen tüm destan metinlerinde dikkati çeken husus, Köroğlu'nun Mustafa Bey hakkındaki düşüncesinin belirginliğidir. Bu metinlerde Köroğlu, Mustafa Bey'in yiğitliğini kabul eder ve onunla çatışmaktan kaçınır. Ancak Mustafa Bey'in Köroğlu hakkındaki düşüncesi iki şekilde karşımıza çıkar. İlkinde bazen kendi düşüncesiyle bazen de yanındakilerin yönlendirmesiyle ilk olarak Köroğlu'na hasım olarak karşımıza çıkan Mustafa Bey'in yine de Köroğlu'na sunduğu bir şans vardır ve bu şans, Köroğlu tarafından iyi değerlendirilir. Genel olarak birçok kolda Mustafa Bey'in çeşitli sebeplerden ötürü Köroğlu'na güttüğü hasımlık ilişkisi, bazen Köroğlu'nun ailesindeki bir kahramandan bazense Köroğlu'nun bizzat kendisinden etkilenilerek hısımlığa dönüşmüştür. Diğerlerinde ise Mustafa Bey ile Köroğlu arasında bir arkadaş veya dostluk temelli bir hısımlık vardır.

Ancak bazı kollarda ayrı bir durum vardır ve bu metinlerde Mustafa Bey, doğrudan Köroğlu'nun akrabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki Kumlu Âşık Ali Ramazani'nin "Köroğlu'nun Turna Teli (Tokat) Kolu" anlatmasında geçer. Kolda turna teleği getirmek için Tokat'a giden Ayvaz ve Delilerin burada Paşa'ya esir düşmeleri ve mektup yazarak Köroğlu'ndan yardım talep etmeleri üzerine aldığı mektupla Delilerinin başının dertte olduğunu öğrenen Köroğlu'nun, diğer Delileriyle birlikte Tokat'a giderken dayısı Mustafa Bey'den yardım istemesi ve Tokat'a giderek Delilerini kurtarması anlatılmaktadır. Anlatıda Köroğlu'nun Teke Türkmen'de yaşayan dayısı olarak geçen Mustafa Bey, soylu bir aileye mensuptur. Anadolu'dakilerin aksine Köroğlu'nun İran Türkleri anlatmalarında Köroğlu'nun annesi, soylu bir aileye mensuptur. Söz konusu bölgeden derlenen ve Köroğlu'nun ortaya çıkış kolu olan Mehter Alı Destanı'nda Köroğlu'nun annesinin Tebrizli Polat Pehlivan'ın kardeşi olduğu; Ramazani'nin anlattığı bu kolda ise Köroğlu'nun dayılarının Teke Türkmenli olduğu ve dayılarından birisinin Mustafa Bey adını taşıdığı geçmektedir (Özdamar, 2019, s. 270).

... Yetişdi [ulaştı] İstambul dervazasına [kapısına]. Seslendi:

-Dervazamı açın!

Bir kim [kimse] gulag asmadı. Heber verdiler Köse Sefer'e. Bir böyüg goşun [ordu] gelib dervaza dalındı [arkasında]. Köse Sefer gelene Mustafa Bey hırslendi [sinirlendi]. Bir nere [nara] çekdi. Şeşperi [gürzü] ile vurdu dervazaya. Ele bil şeher [şehir] titredi. Köroğlu, nereden [naradan] bildi dayısıdır. Sazı alıb sinesine bele [böyle] deyir:

Geldi, hiyalımdan geçdi,
Bir bey oğlu Mustafa Bey.
Şeşperi, poladı geçdi,
Bir goç oğlu Mustafa Bey.

Bir anadan kâş [keşke] olaydıg,
Birbirine baş olaydıg,
Gene bir gardaş olaydıg,
Bir bey oğlu Mustafa Bey.

Goşunu yanında durar,
Düşmanlara gılinc vurar,
Etles geyib, Dorat miner,
Bir ner [erkek deve] oğlu Mustafa Bey.

Delileri demir donlı,
Cıdasının [mızrağının] başı ganlı,
Ağ otağlı, elvan hunlı,
Bir bey oğlu Mustafa Bey.

Hay deyende haya basdı,
Hoy deyende hoya basdı,
Köroğlu'nu çaya basdı,
Bir goç oğlu Mustafa Bey.

Köroğlu ohuyan yerde Köse Sefer'e hali eyledi [işaret etti] ki; "Dervazamı açın! Mustafa Bey'dir, gelsin içeri." Gelib dervazamı açdılar. Goşun [ordu] girdi İstambul'a. ... (Kumlu Âşık Ali Ramazanî anlatımı: Arşivimizden).

Aynı kolun bir diğer varyantı olan Ali Kemal'in derlettiği varyantta da Köroğlu'nun dayısı Mustafa Han olarak geçmektedir (Şamil, 2009, s. 235-236). Kolda Mustafa Han'ın gelişi şu şekilde verilmiştir.

... Ele bu söhbetdeyidi, ağa, Mustafahan bir cida [mızrak] vurdu. Hub, seslendi cidanın başında şeşper [gürz] ki, bildi Mustafahan gelip. Koroğlu burda indi [şimdi] göreğ ne deyer?:

*Hay deyende haya basar,
Mustafahan, cavan oğlan.
Huy deyende huya basar,
Mustafahan, geşeng [güzel] oğlan.*

*Dağıldı celaliy seniyy,
Ağ üzde [yüzünde] goşa [çitf] hal [ben] seniyy,
Dünyada ay, çoh var seniyy,
Mustafahan, cavan oğlan.*

*Türkmennen sen yola düşdüyy,
Bazübend idiy gola düşdüyy,
Ördek kimi göle düşdüyy,
Mustafahan, geşeng oğlan.*

*Togat'ın dövrünü [çevresini] alın,
Şeerine [şehrine] gogvular salın,
Tacirlerin bacın [haracını] alın,
Mustafahan, geşeng oğlan.*

*Ağa, Koroğlu sesi gelip nehreye [naraya]. Deliler dört terefdən şeerii aldılar araya.
... (Şamil, 2009, s. 235-236).*

Bu kolun bir diğer varyantı olan ve Ali Kemalî'nin derlettiği "Eyvaz'ın Durna Getirmeye Getmesi" adlı kolda "Gecer" sıfatıyla geçen Mustafa Bey'in epitetleri büyük oranda aynıdır (Şamil, 2009, s. 350).

... Alubdur Goş Koroğlu Gecer Mustafa Beg'i cevanlığından terif eliyee [öve]:

*Geldi heyalumnan getdi,
Cavan oğlan Mustafa Beg.
Bagrum başun deldi getdi,
Cavan oğlan Mustafa Beg.*

*Goş Koroğlu elbette, dayim [daima] Mustafa Beg'in terifin elerdi. Bir dene delilerden geldi gapunu aşdu. Gecer Mustafa Beg goşunuunan [ordusuyla] varid oldu [girdi] İstambul şehrine:
Cidasunun başu ganlu,
Ağ otahlı, elvan honlu,
Cevanlıhda adlı-sanlı,
Cavan oğlan Mustafa Beg.*

Hay deyende haya basar,

*Hoy deyende göğden asar,
Koroğlu'nu çaya basar,
Cavan oğlan Mustafa Beg.* (Şamil, 2009, s. 350).

Hemedanlı Âşık Heyder'in anlattığı “Koroğlu Nigar Hanım Hikâyesi” adlı kolun “Nigar Hanım'ın Çamlıbel'e Getirilmesi” ve “Turna Teli” adlı iki kolun birleştirilmiş hâli olduğunu ve Mustafa Bey'in Koroğlu'nun dayısı olduğunu belirtmiştik. Kolda, turna eti getirmek için İstanbul'a giden ve orada esir düşen Ayvaz, Demircioğlu Hasan ve Ahmet adlı Delilerini kurtarmak isteyen Koroğlu, dayısı Mustafa Bey'den yardım ister. Mustafa Bey de askerleriyle birlikte İstanbul'a, Koroğlu'na yardıma gider.

... Bu yannan [yandan] Koroğlu kağaz göndermişti, dayısı Mustafa Beg her ne gad [kadar] cemiyetin [cemaatin] var [varsa] getir, Reyhan Ereb ki Eyvez'in dayısıdı, ona da yazmıştıla her ne gad leşkerin [askerin] var getir. Bular çattıla [vardılar] şehrin kinarınna. ... O yannanna Ereb'inen erz olsun Mustafa Beg dayısı çattı. ...

*Men getirmişem Eyvez'in meger [nasıl] verim [vereyim] bada [rüzgâra]
Elden nijat verdim [kurtardım], çatmadı [cemaatin] dada [feryada]
Senin, menidin, dayım Mustafa Bey'di yetiştı dada
Daha men bu gasası [kısası] ayru güne koymaram. ... (Gün 2016: 736-738).*

Kiziroğlu ve Mısıroğlu veya Han ve Bey sıfatlarında değişiklik olsa da Koroğlu'nun Mustafa Bey ile mücadelesini naklederken ya da onun destanda geçtiği kesitte okuduğu ve onun epitetlerinin nakledildiği şiirler, Anadolu ve İran'daki Koroğlu Destanı'nın ilgili varyantlarındakilerle büyük oranda benzer ya da aynıdır. Başka bir ifadeyle hasım da hısım da akraba da veya Kiziroğlu da Mısıroğlu da olsa; namı, kimliği ve rolü kim/ne olursa olsun Mustafa Bey, hem Anadolu hem de İran Türkleri arasında derlenen metinlerde büyük ölçüde aynı özellikleriyle epitetlendirilmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Hem Anadolu hem de İran'da derlenen Koroğlu Destanı kollarında bazen bekçi anlamına gelen “kızır” namlı bir adamın oğlu olduğu için Kiziroğlu, bazense Kahire Paşası olduğu için Mısıroğlu namlarıyla anılan Mustafa Bey, kimi zaman Anadolu'da Akçadağ Yaylalarında bir çöl beyi, kimi zaman Kars'ın Kiziroğlu köyünden veya Bolu'da meskûn olan bir bey, kimi zaman Mısır'ın Kahire şehrinin paşası, kimi zamansa Ak Dereli, Teke Türkmenli veya Türkmensahralı soylu bir ailenin mensubu olarak karışımıza çıkmaktadır.

Onun hüküm sürdüğu yer ve namındaki bu karmaşa, rolü dışında aidiyetinde de görölür. Bazı anlatmalarda Koroğlu'nun hasmı olarak ortaya çıkıp hısımlığa

dönüşen Mustafa Bey, bazen Köroğlu'nun düşmanı olan ve anlatıların birinde Lala adıyla geçen bir kişinin kardeşi ya da yine düşman olan bir Paşa'nın komutanı iken bazı anlatılarda bir şehrin paşası, bazılarında ise Köroğlu'nun dayısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mustafa Bey'in hem doğduğu veya hüküm sürdüğü bölgedeki hem ismindeki hem de rolündeki farklılıkları, incelemeye dâhil ettiğimiz 17 kol örneğinde şu şekilde sınıflandırabiliriz.

		Kiziroğlu Mustafa Bey	Mısıroğlu Mustafa Bey	Mustafa Bey/Han	Hasım Olan veya Hasımdan Hısım Dönüşen Mustafa Bey	Doğrudan Hısım Olan Mustafa Bey
ANADOLU	Bağdat Kolu (Behçet Mahir)	X			X	
	Bolu Beyi (Behçet Mahir)	X			X	
	Kiziroğlu Mustafa Bey- Afganistan- Gürcistan (Behçet Mahir)	X				X
	Kiziroğlu Mustafa Bey (Karlı Âşık Murat Çobanoğlu)	X			X	
	Kiziroğlu Kolu (Karlı Âşık Ali Rıza Ezgi)	X			X	
	Köroğlu'nun Şavşat Rivayeti (Süleyman Şimşek)	X			X	
İRAN	Kiziroğlu Mustafa Bey (Hoylu Âşık Aslan Talibî)	X			X	
	Köroğlu ile Bolu Beyi Kolu		X		X	X

(Acepşirli Âşık Celil Dövletyâri)					
Köroğlu'nun Turna Teli Kolu (Kumlu Âşık Ali Ramazani)			X		X
Köroğlu'nun Turna Teli Kolu (Kazvinli Âşık Eliekber Kurbanı)			X		X
Eyvaz'ın Durna Getirmeye Getmesi (Ali Kemali Metni)			X		X
Dokuzuncu Meclis (Chodzko Metni)	X				X
On Birinci Meclis (Chodzko Metni)			X	X	
Dördüncü Meclis (Tiflis Nüshası)			X		X
On Yedinci Meclis (Tiflis Nüshası)	X				X
Yirmi İkinci Meclis (Tiflis Nüshası)			X		X
Hemedanlı Âşık Heyder "Köroğlu Nigar Hanım Hikâyesi (Turna Teli)"			X		X

Bu sınıflandırmadan yola çıkarak Anadolu anlatmalarının altısında da Kızıroğlu namıyla anılan Mustafa Bey, bunların beşinde ilk olarak hasım rolünderken sonrasındaki dönüştürücü öğelerle hısım rolüne bürünür. Bir kolda ise doğrudan Köroğlu'nun hısmıdır.

İran'da derlenen kollarda ise Mustafa Bey'in hem isminde hem hüküm sürdüğü bölgede hem de rolünde Anadolu metinlerindeki gibi birlikteliğin olmadığı görülür. Söz konusu bölgeden derlenen metinlerin üçünde Kızıroğlu, birinde Mısıroğlu namıyla anılan Mustafa Bey, kalan altı kolda ise sadece Mustafa Bey veya Mustafa Han (bunlardan birinde Gecer Mustafa Beg) adıyla geçer. Bu kolların üçünde ilk olarak hasım olarak sunulan Mustafa Bey, yine dönüştürücü öğelerle hısmlığa dönüşürken biri ortak olmak üzere kalan diğer kollarda ise doğrudan hısım olarak nakledilir.

Bu bağlamda söz konusu kollarda farklı isim, nam ve rollerde karşımıza çıkan Mustafa Bey'in söz konusu metinlerdeki karmaşası ve farklılıkların sebeplerini şu şekilde açıklayabiliriz.

İncelemede ele alınan metinlerde görüldüğü üzere Köroğlu ile Mustafa Bey'in mücadelesinin nakledildiği tek bir kesit vardır. Bu kesit de Köroğlu Destanı'nın çeşitli kollarında; bazen ilgili kolun içinde aynı zamanda, bazen de geçmiş zamanda yaşandığı iddia edilen bir dövüşme ile ilgili kısımdır. Hem bu anlatı kesitinde hem de söz konusu destanın diğer kollarında Mustafa Bey'in hem namında hem hüküm sürdüğü bölgelerde hem de rolündeki farklılık ve karmaşanın temel sebeplerini, Mustafa Bey adlı bu kahramanın Köroğlu Destanı'na sonradan eklenmiş olmasına ve yaratıcı/anlatıcının destana yaptığı müdahaleye bağlıyoruz.

Türk destancılık geleneği içinde destanlaşma katmanlarını tamamlamamış veya yaratıldığı bölgenin dışına çıkıp yaygınlaşmamış bir başka destan kahramanı olduğunu düşündüğümüz Mustafa Bey'in ve atının birkaç özelliği, iki destanı da bilen anlatıcılar tarafından Köroğlu Destanı'nın belli başlı kollarına eklenmiş hatta iki kahraman, çeşitli sebeplerle karşı karşıya getirilmiş ve bu sebeple ortaya çıkan mücadele, bazen bir kolun kesiti olarak bazen de ayrı bir kol takdimiyle anlatılmıştır. Namı, rolü ve kimliği ne/kim olursa olsun Köroğlu ile Mustafa Bey arasındaki mücadelenin nakledildiği anlatı veya kesiti, büyük oranda aynı macerayı içermekte ve Mustafa Bey aynı epitetlerle sunulmaktadır. Mustafa Bey'in daha öncesindeki destanlaşma aşamasındaki metninden kaldığını düşündüğümüz bu epitetlerin değişmemesi; fakat Köroğlu Destanı'na eklenirken karşılaştığı farklılık ve karmaşayı ise ilgili kolların anlatıcılarının farklı âşık muhitlerine mensup olmasıyla ilgili olduğu düşüncesindeyiz. Mustafa Bey'deki değişimin Anadolu metinlerinde minimum düzeyde olmasına karşılık İran metinlerinde büyük oranda değişip dönüşmesi, başka bir ifadeyle hasım veya hısım olması ya da doğrudan Köroğlu'nun bir akrabası olarak sunulmasını bu eklenme ile ilgili olduğu düşüncesindeyiz.

Yine Mustafa Bey ile Köroğlu arasındaki durum ve onunla mücadelesi örnekleminde düşünüldüğünde Mustafa Bey'in, destanda yenilmez olarak kurgulanan Köroğlu'na galebe çalmasını ve ayrıca bu mücadelenin Köroğlu tarafından eşi Nigar Hanım'a nakledilirken kendisini yerip başka bir kahramanı (Mustafa Bey'i) övmesini de destan kurgusu bağlamında mantıksız olarak görüyoruz. Çünkü Köroğlu Destanı'nın ilk kolu olan ve Anadolu anlatmalarında "Köroğlu'nun Zuhuru", İran anlatmalarında ise "Mehter Alı Destanı" olarak adlandırılan kollarda, olağanüstü güçlerle donatılan ve bu sayede yenilmez bir savaşıya dönüşen Köroğlu'nun; Mustafa Bey karşısında yenilmesi, bu destan dairesi bağlamında sonuçlanmamış bir mücadeleden ibarettir. Çünkü destanda ana kahramanın yenilmesi düşünülemez. Anlatının bir bölümünde mücadeleyi kaybeden bir kahraman, anlatının devamında veya sonunda daha önce yenildiği kahramanla ikinci kez yaptığı mücadeleyi kazanır, başka bir ifadeyle "rövanşı alır". Köroğlu Destanı örnekleminde bu rövanşı alan Köroğlu ya da Delilerinden birisi olmaktadır. Ancak herhangi bir anlatıda Köroğlu ile Mustafa Bey'in ikinci kez yaptıkları bir mücadele yoktur (Özdamar, 2019, s. 340). Sadece Kırşehir'de derlenen bir koşmada Köroğlu'nun Mustafa Bey'e meydan okuması görülse de ilgili şiirde bu mücadelenin yapılıp yapılmadığı, dolayısıyla da mücadelenin sonucu verilmemiştir. Bu sonuç, ancak bu mücadelenin rövanşının nakledildiği yeni kolların tespitiyle mümkün olacaktır.

Özellikleri bakımından Köroğlu'ndan daha güçlü ve yenilmez olarak kurgulanan ve anlatıldığı kollarda Köroğlu'nun önüne geçen Mustafa Bey'in Köroğlu'nu yenmesi, yukarıda temellendirmeye çalıştığımız üzere Köroğlu Destanı'nın bazı kollarına sonradan eklenen bir katman olması dışında yaratıcı ve anlatıcının destana yaptığı bir müdahalesi ile de ilgilidir. Aynı destandaki benzer bir müdahale, Köroğlu'nun öz oğlunun olmayacağı düşüncesiyle Teke Türkmen'den Ayvaz'ı getirerek kendisine oğul yaptıktan sonraki bir kolda; İran Türklerinde "Köroğlu'nun Derbent Seferi", Anadolu'da ise "Köroğlu'nun Oğlu Hasan Bey Kolu" vd. adlarla geçen kollarda da karşımıza çıkar ve bu kollarda Köroğlu'nun Hasan adında bir oğlu doğar. Bu kol dışında destanın birçok anlatmasında Hasan Bey bir daha görülmezken oğulluk olan Ayvaz, Çamlıbel'e geldikten sonraki süreci anlatan tüm kollarda destanın değişmez parçası olarak sunulur. Bu sebeple Hasan Bey gibi Mustafa Bey de destana eklenen bir katman olarak bazı kollarda çeşitli isim ve rollerde varlığını sürdürmüştür.

Bu kısımda bilhassa belirtmemiz gereken hususlardan biri de Köroğlu'nun sahip olduğu narasıdır. Yine yukarıda adı verilen ilk kolda Köroğlu'nun bir bulaktan içtiği köpük neticesinde kazandığı bu yetenek onu yenilmez yapmış ve onun bu özelliği, birçok mücadeleyi kazanmasında etkili olmuştur. Ancak incelediğimiz metinlerin hiçbirinde Köroğlu, Mustafa Bey'le yaptığı mücadelede bu yeteneğini kullanmaz. Anadolu ve İran anlatmalarının hiçbirinde yenilmeyen ve bu yenilmezliğindeki temel faktörlerden biri olan narasını Mustafa Bey ile mücadelesinde kullanmayan Köroğlu, kanımızca anlatıcının müdahalesine maruz kalmıştır.

Bu iddialar temelinde genel olarak belirtmek gerekirse Kızıroğlu namının kullanıldığı metinlerin Erzurum, Artvin, Kars ile Türkiye'ye coğrafi olarak yakın olan Hoy ve Tebriz'e bağlı âşık muhitlerinde nakledilmesi, bu bölgedeki âşıklık geleneklerinin yakınlığına ve etkileşimine de örnektir. İncelemedeki diğer metinler olan Acepşir metninde Mısıroğlu namıyla, Kum, Kazvin, Save ve Hemedan metinlerinde ise sadece Mustafa Bey veya Han olarak yapılan bu adlandırma, bize Türkiye ve yakınında olan bölgelerden uzaklaştıkça kahramanın namını yitirdiğini göstermektedir. Aynı durum Mustafa Bey'in rolünde de görülür. Anadolu ve Türkiye'ye yakın olan iki şehirde derlenen metinlerde hasımlıkla başlayıp hısımlığa dönüşmesi şeklinde sunulan Mustafa Bey'in rolü, İran'ın diğer şehirlerindeki metinlerde yine bu uzaklaşmayla farklılaşır ki bu metinlerde Mustafa Bey, bazen doğrudan hısımlık bazense Köroğlu'nun dayısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzaklaştıkça değişen isim ve rollerin sebebi, kanaatimizce Mustafa Bey'in ana kahraman olduğunu iddia ettiğimiz metnin Doğu Anadolu ile Tebriz arasındaki bir destan muhitinde tasnif edilmesinden ve yaratıldığı yerden uzaklaştıkça değişip dönüşmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu sebeplerle ki biz çeşitli kollarda geçen Köroğlu ile Mustafa Bey mücadelesinin, Köroğlu Destanı'na sonradan eklemeliğini hatta Mustafa Bey adlı kahramanın, ana kahramanı kendisi olan başka bir destana ait olabileceği fikrimizi yineliyoruz. Bu mücadelenin Köroğlu Destanı'na eklemeliğini ise atı ile birlikte Köroğlu ve Kırat'tan daha güçlü kurgulanmış bir destan kahramanı olan Mustafa Bey'in kendi destan dairesi içerisinde giriştiği ve kazandığı bir mücadelenin, anlatıcılar tarafından Köroğlu Destanı'na eklemeliği veya müdahalesi olarak yorumluyoruz.

Kısaltmalar

AİBÜ	: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
anl.	: Anlatan/lar
BAMER	: Bolu Halk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi
bk.	: bakınız
drl.	: Derleyen/ler
Ed.:	Editör/ler
haz.	: Hazırlayan/lar
TDK	: Türk Dil Kurumu
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
vd.	: ve diğeri, ve diğerleri
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

Kaynaklar

- Abbaslı, İ. [haz.] (2005). *Koroğlu (Paris nüshesi)*. (2. Baskı), Şark-Garp.
- Aça, M. (2014). Koroğlu bibliyografyası üzerine bir deneme. *Tüfek İcad Oldu Mertlik Bozuldu-Koroğlu Kitabı*, (Haz. M. Sabri Koz), (539-584), Kitabevi Yayınları.
- Aktaş Yasa, A.; Duranlı, M.; Uçkun, R. (Ed.), *Bolu'dan Türk Dünyasına Koroğlu çalışmalarının dünü, bugünü, yarını uluslararası çalıştayı* (129-150), AİBÜ BAMER Yayınları.
- Altınok, B. Y. (2008). Koroğlu İle Kiziroğlu Mustafa Orta Anadolu'da (Resmî belgelere ve Koroğlu'nun yeni bulunan şiirlerine göre). *Türk kültürü ve Hacı Bektaş Velî*, 48, 215-224.
- Arslan, M. (1997). Koroğlu destanı'nın Türkmen versiyonu üzerine mukayeseli bir inceleme. (Tez No.64305) [Doktora Tezi, Ege Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/sistemGiris.jsp>
- Bahadır, S. (2017). Koroğlu'nun Artvin iline bağlı Şavşat rivayeti ve Ardanuç yansımaları. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları dergisi*, 11, 168-181.
- Barazandeh Türk, A. (2017). Geçmişinden günümüze İran'da Koroğlu. Yasa, Azize Aktaş; Duranlı, Muvaffak; Uçkun Rabia. (Ed.), *Bolu'dan Türk Dünyasına Koroğlu Çalışmalarının Dünü, Bugünü ve Yarını Uluslararası Çalıştayı* (s. 403-408), AİBÜ BAMER Yayınları.
- Bekki, S. (2012). Türkiye'de epitetler üzerine yapılan çalışmalar ve Koroğlu'nun bir şiirinin tahlili. *Millî Folklor*, 95, 202-214.
- Boratav, P. N. (1984). *Koroğlu Destanı*. (2. Baskı). Adam Yayınları.
- Chodzko, Alexander. (1842). *Specimen of the popular poetry of Persia, as found in the adventures and improvisations of Kurroglou, the bandit-minstrel of Northern Persia, and in the songs of the people inhabiting the shores of the Caspian Sea; orally collected and translated, with philological and historical notes*. Printed for the Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland.
- Duymaz, A. (2017). Türkiye'deki Koroğlu çalışmalarının dünü, bugünü ve geleceği (bilimsel eserler). Yasa, Azize Aktaş; Duranlı, Muvaffak; Uçkun Rabia. (Ed.), *Bolu'dan Türk Dünyasına Koroğlu Çalışmalarının Dünü, Bugünü, Yarını Uluslararası Çalıştayı* (s. 129-150), AİBÜ BAMER Yayınları.
- Ekici, M. (2004). *Türk dünyasında Koroğlu (ilk kol)-(inceleme ve metinler)*. Akçağ Yayınları.

- Enveri, E., Özkaya, İ., Alin, K. (2011). *Âşıklık geleneği ve Murat Çobanoğlu (hayatı, sanatı ve şiirleri)*. Kars Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gültekin, M. (2017). Türkiye’de Köroğlu derlemeleri ve metin yayınları üzerine bir değerlendirme. Yasa, Azize Aktaş; Duranlı, Muvaffak; Uçkun Rabia. (Ed.), *Bolu’dan Türk Dünyasına Köroğlu Çalışmalarının Dünü, Bugünü, Yarını Uluslararası Çalıştayı* (s. 113-128), AİBÜ BAMER Yayınları.
- Gün, F. (2016). Hemedanlı Âşık Heyder ve hikâye repertuarı üzerine bir inceleme. (Tez No.428097) [Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/sistemGiris.jsp>
- İsmayılova, E. (2017). ‘Koroğlu’ dastanında Giziroğlu Mustafa Bey (Azerbaycan ve Türkiye variantları esasında), *Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatına Dair Tetgigler*, 1(50), 77-86.
- Kafkasyalı, A. (2009). *İran Türk âşıkları ve millî kimlik*. (2. Baskı). Salkımsöğüt Yayınları.
- Karadavut, Z. (2002). *Köroğlu’nun ortaya çıkışı*. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Kırbaşoğlu, F. (2000). *Köroğlu destanı’nın Özbek varyantları üzerine bir araştırma - Göroğlu’nun doğuşu, Yunus Peri, Hasanhan, Miskal Peri, Avazhan, Göroğlu’nun ölümü- (inceleme - metinler) 2 cilt*. (Tez No.94112) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/sistemGiris.jsp>
- Mahir, B. [anl.] (1973). *Köroğlu destanı*. Kaplan, Mehmet; Akalın, Mehmet; Bali, Muhan [drl.]. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Nasrî, A. (1388/2009). *Koroğlu der İran zemin*. Yaran.
- Özdamar, F. (2017). Köroğlu’nun İran Türkleri anlatmaları üzerine Türkiye’de yapılan çalışmaların dünü, bugünü, yarını. Yasa, Azize Aktaş; Duranlı, Muvaffak; Uçkun Rabia. (Ed.), *Bolu’dan Türk Dünyasına Köroğlu çalışmalarının dünü, bugünü ve yarını uluslararası çalıştayı*, (s. 409-432), AİBÜ BAMER Yayınları.
- Özdamar, F. (2019). Köroğlu’nun İran Türkleri anlatmaları üzerine bir inceleme. (Tez No.578246) [Doktora tezi, Ege Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/sistemGiris.jsp>
- Şahin, H. İ. (2011). *Türkmen destanları ve destançılık geleneği*. (2. Baskı). Kömen Yayınları.
- Şamil, A. [haz.] (2009). *Koroğlu Dastanı (Eli Kamali arhivindeki variantlar)*. Nurlan.

Taşlıova, M. M. (2016). *Köroğlu Oltu kolu (inceleme-metinler)*. Akçağ Yayınları.

TDK Sözlük (2021). <https://sozluk.gov.tr/> [erişim tarihi: 07.05.2021]

Tofikkızı, E. [haz.] (2005). *Koroğlu*. Seda.

Yakıcı, A. (2017). Türkiye’de Köroğlu çalışmalarının tarihi boyutu/ tarihi belgelerde Köroğlu konusunda yapılan çalışmaların dünü, bugünü ve yarını. Yasa, Azize

Yazıcı, T. (1998). “Hoy”, *TDV İslam ansiklopedisi*, 18: 258, TDV Yayınları.

Yılmaz, T. [drl.]. (2011). *Âşıklardan halk hikâyeleri I*. Eğiten Kitap Yayınları.